

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

NSV LIIDU AJALOO KATEEDER.

Jaak Järv ja tema "Virulane"

=====

D i p l o m i t ö ö

ELLO LEESMENT

ARHIIVKOGU

TRU NSVL ajal.
kat. n. 1200.

Tallinn

1953.

E E S S Ö N A

Käesolevas diplomitöös on vaadeldud rahvusliku liikumise algava mandumise perioodi tähtsamate probleemide kajastumist Jaak Järve poolt toimetatud ajalehes "Virulane". J. Järve tegevusele üldhinnangu andmiseks on lühidalt puudutatud ka "Virulase" ja "Uue Virulase" väljaandeid esimese vene kodanlik-demokraatliku revolutsiooni päevilt, aastail 1906-1907.

Selle teema lahendamisel autoril ei olnud kasutada eriuurimusi. Töö baseerub peamiselt allikmaterjalidele, millisteks on: "Tartu Eesti Seitungi" ja "Virulase" aastakäigud 1882-1888, 1906 ja "Uue Virulase" aastakäigud 1906-1907.

Täiendavalt on kasutatud teisi perioodiliselt ilmuvaid eesti ajalehti nagu: "Sakala", "Olevik", "Valgus", "Eesti Postimees" ja "Postimees".

Teema käsitlemisel valmistas mõningal määral raskusi see asjaolu, et sõnumid ja artiklid "Virulases" 1882-1888 on avaldatud anonüümselt ning 1906-1907.a. "Virulase" ja "Uue Virulase" kaastööde autorite initsiaalid on enamuses tundmatud.¹

Jaak Järve ja tema poolt toimetatud "Virulasest" on autor püüdnud välja tuua neid põhjusi, mis tingisid eesti rahvusliku liikumise mandumise, selle mandumise kodanlik-natsionalistlikuks. Kodanlik-natsionalistliku ideoloogia kandjaks kujuneb hilisemal perioodil ka Jaak Järve "Virulane".

Eesti rahvuslik liikumine oli XIX sajandi 80. aastate algul massiline. Ta oli tõmmanud kaasa laiad rahvamassid.

¹ Eesti NSV Teaduste Akadeemia Kirjandusmuuseumi Bibliograafiaosakonna andmed.

V.I.Lenin oma artiklis "Rahvaste enesemääramise õigusest" näitas, et rahvusliku liikumise algus etapile on tüüpiline "...talurahva kui kõige arvukama ja kõige "raskemini liikuma pandava" rahvakihi kaasatõmbamine."¹

Talurahva eluliste huvide väljendajaks, ehkki seostuse tõttu kodanlusega, ebajärjekindlaks väljendajaks, sai rahvusliku liikumise demokraatlik suund. Selle eesmärgiks oli feodaal-pärisorjuslike jäänuste likvideerimine ja balti parunite ja pastorite metsiku majandusliku poliitilise ja rahvusliku rõhumise kaotamine. V.I.Lenin on iseloomustanud inimesi, kes usuvad ühiskondlikku arengut nägemata neis vastuolusid kui valgustajaid. Lenin näitab, et "...Valgustajad" ei tõstnud üldse üles küsimusi reformijärgse arenemise iseloomust, piirdudes eranditult sõjaga reformieelse korra jäänuste vastu."² See suund vastas järelikult nende huvidele "...keda tekitab ja arendab kapitalism."³ See suund vastas üldjoontes talurahva ja tema hulgast võrsunud eesrindliku intelligenti (C.R.Jakobsoni, J.Köleri, M.Veske jt.) taotlustele. Sellele vastandlik oli konservatiiv-klerikaalne suund. Selle suuna eesotsas seisis eesti natsionalistliku kodanluse huvide väljendajad ja balti parunite agendid, ajalehetoimetaja J.V.Jansen ja pastor J.Hurt. Nema õigustasid reaktsioonilist balti erikorda ja pärisorjuslikku balti-saksa kultuuri.

Talurahva demokraatlikke taotlusi seostatuna kodanluse erihuvidega väljendab väga selgesti ka "Virulane". Nii esineb "Virulases" nr.28, 20.VII 1882 juhtkirjas "Meie talunikud" mõte, et "...mida õitsvam, tublim talu seisus, seda õnnelikum

¹ V.I.Lenin. Valitud teosed, I k., lk.555

² V.I.Lenin. Teosed, II k., lk.471.

³ V.I.Lenin. Teosed, II k., lk.472.

ja tublim on siis ka rahvas ja riik." Siin "Virulase" toimetus ilmselt idealiseerib juba diferentseerunud talupoegkonda.

Rahvusliku kodanluse taotlused väljenduvad ka Pärnu Eesti Pöllumeeste Seltsi koosolekul peetud ettekandes, kus püstitatakse loosung: "Maha vahelt kauplejad!", et "...ise oma kaupa välja maale ära müüa. Seks peame oma suurema ja veiksema rahaga aktsia seltsiks kokku heitma ja linna kauba kontori asutama."¹ Siit ilmneb selgesti, et "peaküsimuseks noorele kodanlusele on turg."² Ja edasi kirjutab J.V.Stalin oma teoses "Marksism ja rahvusküsimus" selle kohta: "Rõhutatud rahvuse igast küljest kitsendatud kodanlus hakkab muidugi kihama... tõstab käre "isamaast", esitades oma taotlusi kogu rahva taotlustena."³ See loosung oli petlik, sest kodanlus ei saa ega taha võidelda kogu rahva huvide eest, kuid see loosung aitas kaasa tõmmata rahvusliku liikumisega laiad rahvahulgad. Kuna "rahvusliku liikumise jõu määrab see, millisel määral sellest osa võtavad rahvuse laialdased kihid, proletariaat ja talurahvas,"⁴ siis oli kindlustatud demokraatliku suuna suur ülekaal rahvuslikus liikumises.

Tähtis osa demokraatliku suuna mõtete ja ideede propageerimisel oli täita ajakirjandusel - eelkõige C.R.Jakobsoni "Sakalal" (1878-1882) ja J.Järve poolt toimetatud "Virulasel". Viimane ei küündinud siiski eelmise tasemele artiklite ning sõnumite huvitavuselt ega poliitiliselt löögijõult.

¹ "Tartu Eesti Seitung, nr.19, 12.V 1882.

² J.V.Stalin, Teosed II k., lk.299

³ J.V.Stalin, Teosed II k., lk.300

⁴ J.V.Stalin, Teosed II k., lk.301

See on ka täiesti arusaadav. C.R.Jakobsoni "Sakala" ilmumise ajajärgul, kus "...rahvuslikud liikumised esmakordselt muutuvad massilisteks, tõmbavad nii või teisiti k ö i k rahvaklassid poliitikasse ajakirjanduse, esindusasutustest osavõtu jne. kaudu."¹ Kuid arenev kapitalism surub maha sellised massilised liikumised. Diferentseerumine süveneb. Algab teine etapp. V.I.Lenin kirjutab oma artiklis "Rahvaste enesemääramise õigusest" "Muidugi pole üks epohh teisest vaheseinaga eraldatud, vaid on sellega seotud arvukate siirdelülidega."² Ja just selliseks siirdelüliliks ühelt epohhilt teisele ongi 80.aastad, aastad, millal ilmus J.Järve poolt toimetatud "Virulane".

Käesoleva diplomitöö eesmärgiks ongi anda ülevaade "Virulase" asutamisest, tema arenguloost ja osatähtsusest eesti rahvuslikus liikumises. Tinglikult kuulub "Virulane" ka eesti tööliikumise ajalukku, kuna tema toimetaja Jaak Järv oli esimesi ajalehe toimetajaid, kes käsitlesid tööliiklasi võitlust 80.aastatel.

Vaikides ei saa ka mööda minna "Virulase" väljaandjast ja vastutavast toimetajast Jaak Järvest, kes kujunes välja- paistvaks ühiskonna tegelaseks, võitlejaks talurahva vabastamise eest kristlik-feodaalse ideoloogia kammitsast ning proletariaadi võitluse kajastajaks oma ajalehes "Virulane".

Enne hinnangu andmist Jaak Järve tegevusele ajalehe toimetajana, tutvume tema biograafiaga ning üldjoontes ka ajalehe endaga.

¹ V.I.Lenin, Valitud teosed, I k., lk.555

² V.I.Lenin, Valitud teosed, I k., lk.555.

S I S S E J U H A T U S.

Rahvusliku liikumise demokraatliku suuna juhiks kujuneb peale C.R.Jakobsoni surma 1882.aastal M.Veske. Tema lähemaks kaastööliseks saab ühiskonnategelane ja ajakirjanik Jaak Järv.

Sündinud 5.aprillil 1852.aastal Vana-Suislepa vallas (praeguses Tõrva rajoonis) sulase pojana, tundis Jaak Järv juba varakult vaesust ja puudust. Isa varase surma tõttu halvenes olukord veelgi.

Jaak Järve noorpõlv möödus vanema venna - külakoolmeistri juures. Tänu vennale õnnestus tal ka õiendada kooliõpetaja eksam ning töötada mõni aasta külakoolmeistrina.¹ Tema edasiõppimise kavatsuses Valga õpetajate seminaris läksid nurja

Jaak Järv tegeles juba 70-te aastate algul kirjandusega. Nii ilmus temalt 1874.a. 29 lüürilisest luuletusest koosnev kogu "Lillekimbukene".

Noorele ja küllaltki andekale algajale pööras tähelepanu C.R.Jakobson, kes kutsus Jaak Järve tööle "Sakala" juurde. J.Järv järgnes meeleldi kutsele, sest C.R.Jakobsoni toimetatud "Sakala" oli teetähiseks kõigile, kes võitlesid Baltisaksa mõisnike vägivalla ja pastorite poolt levitatava lõmitamisideoloogia vastu.

Töötamine "Sakala" toimetuses andis väga palju kogemusi ajakirjandusalalises töös. Jaak Järv õpib siin tundma rahvusliku liikumise demokraatliku suuna esindajaid - siin panakse ka alus tema esialgsetele ühiskondlik-politilistele vaadetele.

¹ vt. Olevik, nr.23, 21.VI 1883.

Kui "Sakalas" avaldati märkus, et "...Tartu Eesti Seitung" näitab Eesti rahvameeste käest ära tahtvat kaduda,"¹ otsustas Jaak Järv omandada ostu teel A.Ainti "Tartu Eesti Seitungi".² "Maa elanikud peavad ise eneste elust ja olust, eneste 31.XII 1881.aasta "Tartu Eesti Seitungi" kuulutuste küljel avaldaski J.Järv politsei looga järgmise teadaande: täielik "Mina olen nüüd riigi sisemise ministri poolt Eesti ajalehe "Tartu Eesti Seitungi" väljaandjaks ja vastutajaks toimetajaks kinnitatud, mis üle minul kõrge valitsuse poolt ametlikud paberid käes on... Mina saan siis hoolt kandma, et minu ajaleht rahva tarviduste ja aja nõudmiste järele igapidi kohalised, tuumakam ja õpetlikum saab olema, kui seni ajani võimalik oli. Ka on mõned tublid kirjamehed³ minule kaastööliseks lubanud heita, kes minu ajalehesse sõnumeid ja teaduslikuid kirjatöösid saavad saatma. Mina julgen siis loota, et seeläbi nüüd kõik kartused "Tartu Eesti Seitungi" kohta rahvahulgast kaovad ja et rahvas seda ajalehte uuel aastal lahkelt vastu võtab."⁴

¹ "Sakala", nr.48, 5.XII 1881.

² A.Ainti poolt toimetatud "Tartu Eesti Seitung" (1879-81) oli neid väheseid eestikeelseid ajalehti, mis küllalt objektiivselt paljastas feodaal-pärisorjuslikke igandeid, tutvustas ja seletas tsaarivalitsuse seadusi ning toetas rahvusliku liikumise demokraatlikku suunda.

³ M.Veske, J.Tamm, J.Tülk jt. nimesed esinevad hiljem tihti ajalehe veergudel.

⁴ "Tartu Eesti Seitung" nr.1, 6.I 1882.

Esiialgu oli ajalehe lugejate arv väga vähene. Seda peab tunnistama ka toimetaja.¹ Kuid J.Järvele tulevad appi tema kogemused tööst "Sakalas". Ta avaldab ajalehes üleskutse, milles ütleb: "Maa elanikud peavad ise eneste elust ja olust, eneste käekäigust ja soovimistest meile teadusi kätte andma. Ja nad peavad seda hästi rohkel määral, peavad seda hästi täielikult tegema."²

Kuid olukord ei parane niipea. Võistlus kahe sellal veel üsna populaarse ajalehega ("Esti Postimees" ja "Olevik") ei anna loodetavaid tulemusi. Sellele lisandub veel asjaolu, et tsensorikärbete tõttu jääb väga sageli terve rida "Tartu Eesti Seitungi" mõtteid avaldamata. Nii on lõpuks sunnitud ka J.Järv kirjasaatjatele teada andma, "...et nende läbi saadetud tähtsamate sündmuste ja asjade avaldamised viimasel nädalal kitsa värava läbi koguni võimatuks on saanud. Siiski palume meie ikka omal viisil tähtsamaid asju avaldada, keda meie töisel teel tululikult tarvitama tahame."³ Siin viitab J.Järv ilmselt Eesti Kirjameeste Seltsi ja Eesti Põllumeeste Seltside koosolekutele, kus kasutati ära kirjasaatjate andmeid. Arvesse võttes eelpoolloetletud tingimusi, küpseski otsus - üle viia "Tartu Eesti Seitung" Tallinna.

Jaak Järv põhjendab seda sellega, et tsensor on seal enam käepärast, ("Tartu Eesti Seitung" tsenseeriti Tallinnas - E.L.) ja sõnumite tsenseerimine ei viibi. Mõõduandvaks põhjuseks on siiski see, et "Tallinnas pole ainustki Eesti keelset Eesti ajalehte."⁴

¹ "Tartu Eesti Seitung", nr.1, 6.I 1882.

² "Tartu Eesti Seitung", nr.17, 28.IV 1882.

³ "Tartu Eesti Seitung", nr.17, 28.IV 1882.

⁴ "Tartu Eesti Seitung", nr.19, 12.V 1882.

Ümber kolinud Tallinna muudab ajaleht oma nime, kuna "...seniaegne nimi Eesti nimede loomu vastu liiga mitme nukiline ja pealegi veel mitte üksnes Eesti sõnadest vaid Eesti ja Saksa sõnadest kokku on seatud."¹

3.VI 1882 ilmubki ajaleht uue nime all "Virulane".

Ajaleht "Virulane" pidev ilmumine langeb ajavahe-
mikku 1882-1888. Mida kujutab see endast ajalisel?

See on terav majanduslik kriis tööstuses, kaubanduses ja põllumajanduses (1881-1886). Agraarkriisi läbipõimimine tööstuskriisiga avaldas vägagi rasket mõju Venemaa tööstusele, rääkimata poolfeodaalsest põllumajandusest, mis ei saanud väliturul edukalt võistelda ülemeremaade konkurentsiga. Siseturg, vaatamata oma kiirele kasvule, ei suutnud aga kindlustada Venemaa kasvava teravilja produktsiooni realiseerimist. Siseturu senisest veelgi kiiremat kasvu takistasid arvukad feodalismi igandid. Seega on täiesti arusaadav, miks "Virulane" pöörab eelkõige oma tähelepanu just feodalismi igandite paljastamisele agraarsuhetes.

"Virulane" käsitleb ka proletariaadi olukorra ja võitluse küsimusi. Ainsa tolle aja oludes progressiivse ajalehena Põhja-Eestis hakkab "Virulane" siin üha enam lugejaid võitma. See ei sega, et "...igas kohas peab meil äravõtjaid, keelajaid ja kustutajaid küll olema - sulle juurest käsikirjast peale kuni lugejateni."²

"Virulase" lugemisele tehakse rohkesti takistusi. Eriti on see maksev just Eestimaa kubermangu suhtes, kust on pärit enamus lugejatest.

¹ "Tartu Eesti Seitung", nr.19, 12.V 1882.

² "Virulane" nr.21, 3.VI 1882.

Nii on sunnitud "Virulase" kirjasaatja oma kaastöös "Meie kihelkonna postiasjust" märkima, et post läheb esma-
joones mõõisa, kust selle kättesaamisega, just progres-
siivse sisuga ajalehtede kättesaamisega on raskusi.¹ Nende
asemel pakutakse "Tallinna sõpra" ja "Ristirahva Pühapäeva
Lehte" - kas või tasuta!

See fakt näitab, et "Virulane" oma lühikese ilmumis-
ea jooksul oli muutunud juba kardetavaks vastaseks balti-
saksa mõisnikele ja pastoritele. Vastuolud teravnevad seda
enam, kui J.Järv avaldab mõtte, et "vene vaim ja võim ei
paista üldse silmagi saksa oma kõrvalt."²

Teiselt poolt teravneb ka vahekord kodanlik-konserva-
tiivsete eesti ajalehtedega - eriti "Olevikuga".³ Seda mööda
kuidas kasvab "Virulase" lugejate arv ning teravneb ajalehe
poliitiline suund, ägenevad ka poolfeodaalsete ja klerikaal-
sete ajalehtede ("Ristirahva Pühapäeva Leht", "Tallinna Sö-
ber" ja "Kündja") rünnakud "Virulasele". Eelpoolmainitutele
lisanduvad ka veel kõikumad ja arglikud eesti kodanlikud aja-
lehed nagu K.A.Hermanni "Eesti Postimees" ja J.Körvi "Valgus".
Nende näib "Virulase" suund liiga julgena.

Salapärasuse looriga on ümbritsetud kallaletung
Jaak Järvele tema enda korteris toimetuse ruumes 9.-10.XI
1882. Selle kohta on ajakirjanduses väga palju mõtteid aval-
datud.⁴ Võib teha oletuse, et sissetungijat, kes püüdis lei-
da süütöendeid "Virulase" toimetaja kohta, segati J.Järve
poolt. Tekkinud rüseluses sai Järv haavata. Ei saa lugeda

¹ vt. "Virulane" nr.5, 1.II 1883.

² "Virulane" nr.8, 22.II 1883.

³ "Olevik" nr.37, 7.IV 1882.

⁴ "Valgus" nr.20, 13.XI 1882
"Eesti Postimees" nr.47, 16.XI 1882.

töele vastavaks "Oleviku" poolt levitatud laimu, nagu oleks J.Järv end ise vigastanud.

Suurima pinge saavutab vastuolu "Olevikuga" 1883.a. suvel, mil A.Grenzstein alustab otsest rünnakut Jaak Järve kui ajalehe toimetaja vastu. Areneb inetu nääklemine ja vastastikune mustamine.

Nendes pealtnäha isikliku vaenu avaldustes peitub aga sootuks sügavam vastuolu. Tekkinud lahkeliid kahe eesti ajalehe toimetaja vahel on seostatavad vastuolude kulminatsiooniga rahvuslikus liikumises 1883.a. ja võitlusega Eesti Aleksandrikooli ümber. Need lahkeliid on omakorda seoses juba varem ilmnenu terava võitlusega kahe suuna vahel eesti rahvuslikus liikumises.

"Olevik" liidus "erapooletu" "Eesti Postimehega" püüab nüüd rakendada "Virulase" vastu uut võtet: Nad tahavad tsensuri silmis kahtlaseks muuta nii "Virulast" kui ka tema toimetajat.²

Edasi tõstatatakse "Olevik" nr.17, 23.IV 1884 küsimuse "Virulasest" kui "teaduse lehest" ning püüab näidata, et "Virulane" ei küündi sellele tasemele. Seda, et A.Grenzsteini väited ei ole paikapidevad, et "Virulane" tolle aja oludes õigustas enda nimetamist "teaduseleheks", tõendab juba "Virulase" teaduse- ja põllumajandusalaliste artiklite pealiskaudnegi lugemine.

Alatised rünnakud vaenlaste poolt sundisid J.Järve "Virulast" samuti nagu omal ajal C.R.Jakobsoni "Sakalat" avalikult rõhutama oma truualamlikkust. Näiteks kirjutab

¹ "Olevik" nr.23, 20.VI 1883.

"Olevik" nr.31, 15.VIII 1883.

²

"Olevik" nr.31, 15.VIII 1883

"Virulane" nr.48, 5.IX 1883.

J.Järv "Seal kus rahvas loeb eesti rahvuslisi lehti, seal lauldakse ka Jumal Keisrit kaitse sa".¹ Ka soovitab "Virulane" oma lugejatele, et need "...seaduselisel teel ja mõistlikul viisil oma palveid ja tahtmisi eluraskustes"² riigivalitsusele teada annaksid. Kui 20.V 1885.a. jõuab Tallinnasse uus Eestimaa kuberner "töbine riiginõunik vürst S.W. Schachowski", pühendab "Virulane" oma tähelepanu selle sündmuse pidulikule äramärkimisele.³

Mil määral J.Järve "truualamus" oli tõsiselt mõeldud, või mil määral oli see tingitud kartusest lehe sulgemise ees, seda on raske kindlaks määrata. Fakt on see, et vaatamata J.Järve tõelisele või teeseldud tsaaritruudusele on "Virulane" väljaandmisega raskusi. Nii leiame "Virulases" nr.7 (15.II 1888) märkuse "...palume seega vabandust, et see number mitte õigel ajal välja ei tulnud."

Ehkki siin on tegemist näiliseltrükikooja vahetamisega ning sellest tekkinud sekeldustega, leiame veidi hõljem sõnumi, et J.Järve peale on kaebus tõstetud. "...mõned inimesed meie oma rahva seast on tähtjas paigas kaebdust tõstnud, et tema olla sõnu ütelnud, mis raskest seaduse vastu käivad ning millede ütleja õiguse ning seaduse järele raskest karistatud piab saama."⁴

Milliseid sõnu on mõeldud, seda ei maini ei "Virulane" ega ka tema vastased "Valgus" ning "Olevik". Ka puuduvad andmed, kuidas seekord olukord lahenes. Siiski võib oletada, et J.Järv jäi karistamata.

¹ "Virulane" nr.40, 13.X 1882.

² "Virulane" nr.2, 10.I 1884.

³ "Virulane" nr.22, 28.V 1885.

⁴ "Virulane" nr.8, 24.II 1888.

Kuid öördused jätkuvad. 1888.a. veebruari teisel pooltel kirjutatakse trükivalitsusest tsensorile Jaak Järvest kui mitteusaldusväärsest isikust ning palutakse kõvendada "Virulase" suhtes tsensuuri kuni äärmuseni.

24.X 1888 ilmub "Virulase" viimane (43) number. Jaak Järv keda "Olevik" tembeldas "sotsialistik" ¹ juba 1884. a., eemaldatakse kaheks aastaks Baltimailt. "Virulast" küll ametlikult ei suleta, kuna aga ajalehele uut toimetajat ei kinnitata - jääb leht ilmumata. Selle kohta kirjutab "Sakala" "...ajaleht "Virulane" ärakeelamine ja J.Järve Tallinnast äraajamine selle lehe riigivalitsuse vainulise meele pärast olla sündima pidanud." ²

"Virulase" sulgemises on süüdi "Oleviku" provokatsioonid, eelkõige aga "Valguse" ³ toimetaja J.Körvi tegevus "Virulane", kelle tellijate arv 1887.a. oli 5500 ⁴, pakkus kahtlemata suurt konkurentsi "Valgusele". Teiselt poolt avaldas ta suurt mõju ajalehtede poliitiliste suunade lahkuminek. Kui "Olevik" väljendas avalikult oma vaenu "Virulase" vastu ajalehe veergudel, siis ei saa seda öelda "Valguse" kohta. "Valguse" 1888.a. aastakäigus võime leida ainult tühiseid märkusi "Virulase" kohta.

¹ "Olevik" nr.4, 23.I 1884

² "Sakala" nr.46, 19.XI 1888

³ J.Körvi poolt asutatud ajalehe "Valgus" alustas oma ilmumist 1882.aastal esmalt Rakveres, hiljem Tallinnas.

⁴ "Virulane" nr.1, 28.XII 1887
Võrdluseks olgu toodud "Tartu Eesti Seitangi" lugejate arv 1882.a., mil see ulatus 500-le.

vt. "Sakala" nr.5, 30.I 1882.

Samal ajal aga kasutas J.Körv oma sidemeid kuberner Šahhovskoiga, et kestvalt Järve peale salakaebusi esitada.

Kuna J.Järvel oli politseivalitsuse ringkirja alusel keelatud elada Liivi-, Eesti- ja Kuramaa kubermangudes¹, siis siirdub ta esialgu Pihkvasse ja sealt Moskvasse.² Siin ta ei unusta oma ilukirjanduslikke harrastusi ning kirjutab ka üksikuid artikleid ajalehtedele. Põhitegevuseks on aga Jaak Järvele nüüd kaubanduslik ala, kilusoolamise ja -suur müügi äri.

1906.a. hakkab "Virulane" ilmuma uuesti - seekord päevalehena³. Tegelikuks väljaandjaks ja toimetajaks oli kinnitatud keegi E.Järv, keda abistab Jaak Järv.⁴

Peaaegu paralleelselt "Virulasega" alustas ilmumist ka J.Järve poja Hans Järve poolt toimetatud "Säde". "Säde" sai ilmuda ainult 63 numbrit, kuna ta juba 30.X (13.XI) 1906 suleti.⁵ Selle lehe asemel aga alustas oma ilmumist "Uus Virulane" /1.(14.)XI 1906.a./, mille väljanädjaks ja vastutavaks toimetajaks oli juba Jaak Järv. "Uus Virulane" jätkas ilmumist 28.juunini 1907.a., millal seegi suleti.⁶

1 "Postimees" nr.8, 21.I 1889.

2 "Olevik" nr.5, 30.I 1889.

3 1882-1888 ilmus "Virulane" 1 kord nädalas.

4 "Virulane" nr.1, 11.(24.)II 1906.

5 "Uus Virulane" nr.5, 21.I 1907.

6 "Säde" nr.1, 16.(29.) 1907.

Lühikest aega (29.VI - 19.VII 1907) proovis H.Järv välja anda "Sädet", mis oli otseseks järjeks suletud "Uus Virulasele". Kuna ajalehe ideed ei olnud vastuvõetavad laiale rahvamassidele, proletariaadile ja külakehvikule ega leidnud erilist poolehoidu ka kodanluse seas, siis lugejate arv vähenes. Tekkisid rahalised raskused. Need sundisidki H.Järve ajalehe väljaandmist üle andma trükikoja omanikule M.Antjele. Ajaleht muutis järjekordselt oma nime ning ilmus 20.VII 1907.a. "Õiguse" nime all.

Stolõpini reaktsiooniaastail siirdus Jaak Järv uuesti Moskvasse ning tegutses seal kiluäri pidajana. Vahetevahel ilmusid temalt kirjutused kodanlikus ajalehes "Tallinna Teataja" või eribrošüürid nagu "Kas elu või surm" (1910), "Naisterahvas süüpingis meeste ees" (1912) jne.

1919.a. siirdus Jaak Järv Samaara kubermangu eesti asundusse. Siit läks ta 1920.a. kevadise jäälagunemise eel Ufa kubermangu "Linda" nimelisse eesti asundusse, kus viibis tema abikaasa. Teel jäi Jaak Järv kadunuks. Hiljem leiti tema laip Djoma jõe kaldalt. Nii on meile tema surma aeg teadmata.

Jaak Järve mitmekülgsest tegevusest on kahtlemata kõige hinnatavam just tema töö ajalehe väljaandja ja toimetajana perioodil 1882-1888.

Järgnevates peatükkides püütaksegi vaadelda, kuidas käsitles Jaak Järv tähtsamaid ühiskondliku elu probleeme. Tema suhtumisest nimetatud küsimustesse võime teha omapoolse kokkuvõtte ja anda hinnangu Jaak Järvele ja tema "Virulasele".

I peatükk

Agraarsuhete käsitus "Virulases"

Kapitalismi arenemine Eestis oli väga tihedalt seotud kapitalismi arenguga Venemaal. Samuti nagu Venemaalgi, oli Eestis säilinud peale 1861.a. talurahvareformi rohkesti pärisorjuse igandeid, "...mis ei sobi kokku kapitalismiga, piirduvad selle arenemist ja halvendavad väga suurel määral tootjate olukorda."¹

Kapitalismi arengut Eestis takistasid mõisnike suurmaaomand, teorent ja igasugused privileegid. Suurem osa talupoegadest oli sunnitud toodetud põllumajandussaadusi turustama isikliku tarbimise vähendamise arvel. Toimub talurahva kihinemine, mis "...loob kapitalismile siseturu."² Selle areng aga kiirendab omakorda diferentseerumisprotsessi. "...ühelt poolt jätavad talupojad maa massiliselt maha, kaotavad majandusliku iseseisvuse ja muutuvad proletariaadiks, teiselt poolt talupojad kogu aeg suurendavad künnimaad ja siirduvad paremale põllukultuurile."³ Seega majanduslikult nõrgemad konkurendid siseturul tõrjutakse välja, püsima jäävad tugevnevad. Seda arenguprotsessi kiirendab veel agraarkriis a.1881-1886.

"Agraakriis," kirjutas V.I.Lenin oma artiklis "Kapitalism põllumajanduses", "nagu igasugune kriis, laostab maa-
harijate hulki, tekitab kindlaks kujunenud omandussuhetes
suure murrangu, viib paiguti tehnilisele regressile, kesk-

¹ V.I.Lenin, Teosed, 3.k., lk.504

² V.I.Lenin, Teosed, 3 k., lk.143

³ V.I.Lenin, Teosed, 1 k., lk.91

aegsete majandamissuhete ja -vormide elustumisele, kuid üldiselt k i i r e n d a b ta ühiskondlikku evolutsiooni, tõrjub patriarhaalse stagnatsiooni välja tema viimastest varjupaikadest..."¹

Agraar kriisi tulemusena talurahva põhimassid maatusid ja laostusid.

1877.a. üleskirjutuste andmeil tuli Eestimaa kubermangus ühe talu kohta maad 25,7 tessatiini, Liivimaa kubermangus 40,3 tessatiini. (Kulaklikes majapidamistes muidugi rohkem) 25-50 % talupoegadest aga oli mõnes paigas sootuks maata.²

Nii kirjutabki V.I.Lenin oma raamatus "Kapitalismi areng Venemaal", et "Balti kubermangude talupojad jaotatakse palju maad omavateks talupoegadeks (25-50 tiinu omaette krundis), popsideks (3-10 tiinu, popsikrundid) ja maatameesteks."³

80-te aastate alguseks oli 60 % Lõuna-Eesti ja 16 % Põhja-Eesti taludest müüdud päriseks.⁴ Talude ostmise eeldused olid muidugi eelkõige suuremate rendikohtade pidajatel, neil kes tootsid turu jaoks ja kasutasid palgalist tööjõudu.

Talude müügihinnad olid suhteliselt väga kõrged. Põlised rentnikud, kes ei suutnud tasuda ostuhinda, kihutati halastamatult talust välja.⁵

Talude päriseks ostmisele ja maade kruntimisele liisandus vabadikukohtade massiline hävitamine. "Külade ja poolte valdade viisil on meil seni ajani talusid maha tõmmatud

¹ V.I.Lenin, Teosed, 4.k., lk.132

² *В.И. Ленин, Утопия прогноз розниче СССР, том II, стр. 495*

³ V.I.Lenin, Teosed, 3.k., lk.141

⁴ Eesti NSV ajalugu lk.185

⁵ "Tartu Eesti Seitung" nr.20, 19.V 1882

ja nende maad mõisa maaks tehtud, nüüd aga sunnitakse ka juba sauna urtsikuid kange trahviga maha lõhkuma."¹ Ja edasi kurdetakse selle üle kuidas peremehed saanud 25-50 rbl trahvi selle eest, et nende maa peal leiti sauniku eluase.

Edasi näitab "Virulane" ka talurahva kihinemist hallparuniteks-päriskohaomanikeks, keskmikeks, väikekohapidajateks, vähese maalapiga varustatud põllutööliseks ja põllumajanduslikuks proletariaadiks. Viimaste arv suureneb pidevalt, kuna "iga ikaldus paiskab hulga kesktalupoegi proletariaadi ridadesse."²

"1881.a. teostatud rahvaloenduse andmeil oli Eesti alal 47 420 taluperemeest (osalt omanikud, osalt rentnikud), 57 301 kehvtalupoega (mitmesugused väikekohapidajad ja pooleteramehed), 17 387 vabadikku-popsi, 138 768 taluteenijat ja 47 216 mõisameenimeest ja -teenijat."³

See fakt viitab juba ise sellele, kui sügavale oli tunginud talurahva diferentseerumine. Teiselt poolt näitab see, milline oli tegelik olukord 80.aastatel. Nüüd on ka mõistetav, miks oli sellel ajajärgul tähtsaimaks küsimuseks just hingemaa küsimus.

Nii kirjutab "Virulane", et keegi Pärnu poolt pärit piletisoldat oli pöördunud Peterburis siseministeeriumi poole palvega juhatada talle Vladivostokki teed. Soldati sooviks oli leida endale ja 800-le teisele hingeale eluaset Kaug-Idas. Nende kõikide ühissuoviks oli saada sealt hingemaad.⁴

¹ "Virulane" nr.24, 21.VI 1882

² V.I.Lenin, Teosed, 3.k., lk.142

³ Eesti NSV ajalugu, lk.187

⁴ "Virulane" nr.9, 28.II 1881

Selles küsimuses võtab "Virulane" taunivalt sõna. See on ka täiesti arusaadav, kuna ta on just taluomanike huvide kaitsja. Nende eesti taluomanike huvide kaitsja, kes olid huvitatud sellest, et neil oleks kasutada näljakopikate eest maaproletariaadi reserv, kes matakse oma töö ja vaeva tema põllulappi - kellel aga puuduks oma maa - hingemaa.

Maaproletariaadi maanälg aktiveerib neid ette võtma hallparunite vastu mitmesuguseid aktsioone: heinakuhjade, viljarõukude põletamised jne. Nii on "Eesti Postimees" sunnitud nentima: "Nii palju on selge, et nüüd vaeste ja maata inimeste hääks midagi peab tehtama, kui edaspidi mitte suuremaid segadusi ei taheta ära oodata."¹

Selle idee elluviimise teostamisel avanebki "Virulasele" lai tegevusväli. Rahva kui terviku huvide lipu all püüab see ajaleht eemaldada maaproletariaati aktiivsest võitlusest reformide ootamise teele.

Eriti ilmekalt avaldus see suund maakehvistu palvekirjade üleandmisel senaator Manasseinile ja selle ümber puhkenud poleemikas.

Teatavasti viidi läbi Liivimaa ja Kuramaa kubermangudes senaator Manasseini revisjon. "Virulane" tervitab igati seda revisjoni ning toob ära ka Manassovi "küsimuskirjade" sisu.²

Siin avaldub ka "Virulase" klassipiiratus - ta ei mõista, mida taotleb Manasseini revisjon. Ta ei näe, et see on vaid isevalitsuse poolt "jaga ja valitse" poliitika huvi-

¹ "Eesti Postimees" nr.32, 1.VIII 1882

² vt. "Virulane" nr.5, 1.II 1883

des teostatud manööver. Seepärast on arusaadav ka tema hädakisa ja pahameel revisjoni boikoteerimise või valeandmete esitamise katsete puhul.¹

Tähelepanelikult jälgib "Virulane" Virumaa talupoegade saadikute käiku Peterburgi, kus nad esinesid palvekirjaga saata revideerijaid ka Eestimaa kubermangu (Manasseini revisjon teostati ainult Liivi- ja Kuramaal).² Pärast saadikute vangistamist siseministri käsul ning üleandmist Eestimaa kubermanguvalitsusele "Virulane" vaikib.

Seda mööda kuidas Manasseini revisjon venis, ning tulemusi polnud näha, tugevnes rahulolematus talupoegade hulgas. Seda peegeldavad ka kirjasaatjate sõnumid. Lõpuks on "Virulane" sunnitud ära tooma Kuramaa kubermangu talupoegade rahutusi käsitleva sõnumi. Sealt selgub, et rahutused olid küllaltki suured ja et neid suudeti likvideerida alles sõjaväeüksuste abil.³

"Virulase" suhtumist neisse küsimustesse iseloomustab tema juhtkiri 20.VII 1882, kus kirjutatakse:

¹ vt. "Virulane" nr.4, 15.II 1883

 "- nr.9, 1.III 1883

 "- nr.10, 8.III 1883

 "- nr.23, 15.VI 1883

² vt. Указание Варшавскому ЦСР, том II стр. 128 *Мамей*

³ vt. "Virulane" nr.18, 5.V 1883

"Talunikud ja taluseisus on üks nii väga määratu tähtjas suur ja mõjuv seisus, et kõik Euroopa rahvaste ja riikide elu nende kestus ja kindlus suuremalt jaolt otse talu seisuse peal põhjendab." Nii leiab "Virulane", et suured talud on just aluseks õnnelikule elule ning on väga pahane Karula kihelkonna "vallaliste inimeste" (sulaste, popside, moonakate) peale, kes olevat nõudnud senaator Manasseinilt talumaade tükeldamist hingemaadeks. "On see tõesti nõnda sündinud, siis on see muidugi päris mõistmata tegu, mis iial kuuldu ei saa."¹

See on selge kohaomanike huvide eest võitleja seisukoht. Ka leiab "Virulane", et nüüd olevat rahvas pillama hakanud. Varem olevat mitmed Viljandi ja Pärnumaa mehed ja ka sulased endale talukohad päriseks ostnud ning sel moel "varalisele seisusele" tõusnud. Praegune noorsugu aga toetavat kõrtse ja "pillavat".²

Siit ilmneb, et "Virulane" ei oska või ei taha aru saada tegelikust olukorrast. Sulased põlnud kaugeltki nii kerge jõuda "varalisele seisusele", nagu seda kujutab "Virulane". Ka ei arvesta "Virulane", et "kõrtside toetamine" oli sageli vaid kapitalistliku korra poolt põhjustatud meeleheitte väljendus.

Seevastu ajaleht räägib sellest "mida hoolsusega võib saavutada." Nii jutustab "Virulane" kellestki Lehtmetsa koha omanikust M. Johansonist, kellest on saanud tuuleveski omanik.³

¹ "Virulane" nr.27, 20.VII 1882

² vt. "Virulane" nr.50, 10.XII 1885

³ vt. "Virulane" nr.45, 4.XI 1886.

Milline oli tegelik olukord, sellest jutustab väga piltlikult ühe "Virulase" kaastöölise kiri:

"...hobuse kronu löngub, võngub aisade vahel, vana-ke istub kühmakil ree loksi peal, kartohvli ehk vilja koti-ke iste all. Must punakas ehk hall suitsukarva peagu roguski jāmune vammuse lohvak on temal seljas, kael ette poole konksu ja selg kühma jäänud, nagu peaaegu mullakarva, kaela-sooned paistavad kahelt poolt lõuga nagu kepid, mis aiatuge-de viisil longu langenud peale nagu tugideks näitavad olema, silmad pilgutavad enamaste maa poole..."¹

Kuivõrd raske olukord oli maal, sellest kõnelebki "Virulase" juhtkiri "Mõni sõna talumaade ostmisest".

"Kuda võib nüüd... talukohtade ostmine maale ja rahvale õnneks olla kui ostmise hind nii kõrge, tingimused ja koormatiseid nii suured ja takistavad on, et koht oma hinna protsenti sisse tuua ei või?"²

Teiselt poolt kerkib üles ka oht, et mõisnik kihutab välja põlise rentniku, kes ei suuda küllalt kõrget hinda tasuda ning talu läheb hallparunile. Nii kirjutatakse maade müümisest Hageri kihelkonnast Rohu vallast järgmist:

"et,... kõik talud müümise alla on pantud. Hind olla aga nii kõrge, et ükski osta ei julgevat. Näituseks peab P. talu kellel 11 tessältini põldu on 3 900 rubla maksma. Sellest märtsi kuuks 900 rbl. Ülejäänud 3 000 rbl 5 aasta jook-sul. Sellele lisanduvad veel igasugused muud kohustused mõisa vastu nagu 8 vakamaad talivilja; 16 vakamaad sui vilja kokku panna, 8 heinategemise ja 16 kartuhvli võtmise päeva tegemine."³

1 "Virulane" nr.47, 23.XI 1882

2 "Virulane" nr.36, 14.IX 1882

3 "Virulane" nr.35, 7.IX 1882

Siin "Virulane" nuriseb, et kohaost on muutunud talupoegadele tegelikult võimatuks. Sellega astub "Virulane" välja jõukamate (välja arvatud kulaklik ladvik, kes oli oma talud juba varem päriks ostnud) ja keskmiste talupoegade huvide kaitseks, sest vaesematel polnud talukoha ostmiseks nii kui nii väljavaateid.

Üldiselt peab mainima, et "Virulane" võitleb 80.aastate esimesel poolel üsna järjekindlalt igasuguste feodaaligandite vastu, mis on seoses kirikuga. Nii kirjutab ta väga taunivalt kirikhärra kohta, kes nõuab mõldrilt "iga paari veskikivide pealt ühe suitsutatud sea kintsu, mis vähemalt 22 naela raske peab olema."¹ "Virulane" arvutab välja, et see teeb 99 rubla kihelkonna pealt. Ning sellele lisandub veel saunameeste "kirikünnis" - igalt ühelt üks päev kirikhärra heaks.

Eriti paljastav ning terava irooniaga on antud artikkel "Otepää kiriku orjusest, kus paljastatakse J.Hurta:

"Endise õpetaja **Kauzmanni** ajal maksid kandimehed (10 vakamaad põldu) kirikumõisale igaüks 35 rbl renti ja olid orjusest vabad. Aga kui tuli Hurt siis pani ta nad orjama ja nad pidid kirikumõisale 3 päeva nädalas tegema, mis raha arvu järele aasta kohta vähemalt 100 rbl välja teeb. Ka tõstis Hurt kirikuvalla rendi kõrgemaks ei andnud neile enam mõisa mõtsast puid nagu **Kauzmann** oli andnud ja võttis neilt rüütlite eeskuju järele ka jahipidamise ja kalapüüdmise õiguse ära, sest kirikuraha maa sees on paar järve lombikest ja ka kauneste mõtsa."² See sõnum on tähelepanuväärt veel seetõttu, et see on üks esimesi paljastavaid

¹ "Virulane" nr.24, 21.VI 1882

² Tartu Eesti Seitung nr.26, 19.V 1882

artikleid Hurda kohta, mis näitab tema lähenemist baltisaksa mõisnikele.

Mõnes mõttes oleks huvitav vaadelda ka kuidas "Virulane" suhtub maavalduse küsimusse.

Kui 80-ndate aastate alguses võisime lugeda veel materjale kehvikute elu-olu kohta, siis juba 1883.a. seisis kulminatsioonimomendiga rahvuslikus liikumises, need teated annavad ruumi sõnumitele, mis otseselt käsitlevad rendikohapidajate või päriskoha omanike muresid.

Näit. "Ehitatakse kibedasti uusi talusid endise metsa asemele. Juba esimesel aastal nagu kuulda nõutavat neilt teu- ja tükipäevi ehkki nad iva sealt polnud saanud."¹

Samuti kutsub "Virulane" üles valla vanemateks valima m e h i!² Vallavanema all mõistab ta jõukast peremeest, kes rahva ja valla elu edendamise armastaja ning paremuse püüdja on. "Vallavanemate käes seisab rohkel möödul meie rahva asi ja rahva elu."³ Harva, väga harva lipsavad sisse teated kehvistu olukorra kohta,⁴ ja needki väga pinnapealsed. Enam ja enam rõhutatakse baltisaksa mõisnike omavalitsemist talupoegade-rentnike ja kohaomanike üle.⁵

Mitmest numbrist läbi jooksev kirjutus "Pildid Eesti rahva elust" püüab vaadelda maaostmise- ja hinna küsimusi kihelkondade ja valdade kaupa. Ja mida võib sellest välja

¹ "Virulane" nr.2, 1o.I 1884

² vt. "Virulane" nr.41, 9.X 1884

³ "Virulane" nr.41, 9.X 1884

⁴ vt. "Virulane" nr.4, 22.I 1885

⁵ vt. "Virulane" nr.14, 3o.III 1887

lugada? Ehkki talumaade ostuhinnad on kõrged ja rent kallis - saab vastastikusel sõbralikul kokkuleppel mõisnikuga asju lahendada. "Parun Bruning oli õiglane ja hea inimene. Praegu on kõik P.vald mõisa võlast vaba ning igal talul ostuhind tasutud."¹

Kas selline kirjutus ei viita selgele lähenemisele balti-saksa feodaalile.² Või näiteks sõnumPärnu-Jaagupi kihelkonnast: "Siin teevad ainult 3 vallas mõisa popsid mõisa tegu, nimelt Halingas, Kailastes ja Kaimal. Viimases teevad ka mõne vakutalud mõisale veel päevi, aga mitte sund vaid oma tahtmist järgi raharendi asemel."²

Üldiselt on 80-te aastate lõpuks vähenenud sõnumite arv ~~JAAT~~ päriskoha omanike kohta. See on tingitud sellest, et "Virulane" tähelepanu on enam suunatud sotsiaalsete probleemide (vaesus jm.) lahendamisele. Kui ilmub kirjutusi maa-küsimustes, siis piiritellakse see ka kindlasti, kelle huvides see otseselt toimub. "Kroonumõisade rentimise kohta Balti kubermangus" kirjutatakse: "Ainult kõige rikkamad rahva seast ja peale nende mõisnikud võivad pakkumisele tulla."³

Küllalt suurt tähelepanu pöörab "Virulane" väljarendamisele Lõuna-Venemaa kubermangudesse ja linnasiirdumisele⁴, s.o. äravoolu teedele siin "üleliigseiks" muutunud inimestele - eelkõige keskmikele ja väiketalupidajatele-rentnikele. Välja rändalpeamiselt "... k e s k m i s e

¹ "Virulane" nr.40, 3.X 1888

² "Virulane" nr.42, 17.X 1888

³ "Virulane" nr. 9, 29.II 1888

⁴ vt. Linna siirdumisest pikemalt II peatükis.

j ö u k u s e g a talurahvas, kuna kodukohta jäävad peamiselt talurahva äärmised rühmad."¹

1882.a. "Tartu Eesti Seitungis" ja "Virulases" on selle kohta esinevad teated juhuslikud ning neid esitatakse teiste lehtede sõnumite põhjal. Ilmselt puudus J.Järve ajalehel sellal veel küllaldane kirjasaatjate võrk.

Seevastu aasta hiljem - 1883 - sõnumis "Viljandi-maalt" annab "Virulane" väga kujuka pildi ühelt poolt viletsusest talurahva hulgas ning näitab teiselt poolt, milliste raskustega on seotud väljarändamine. "Väljarändajate oksjonid peetakse edasi. Hale on näha, kuda need vaesed eneste kraaminatukese nüüdsel odaval ajal poole hinnaga ära annavad, et siit aga minema saada."²

Ühtlasi võtab "Virulane" endale kohustuse tutvustada tegelikke tingimusi ning hoiatada rahvast vastutustundetute inimeste eest, kes püüavad meelitada ümberasumisele.³

Nii kirjutatakse, et 9.sept.1885.a. toodi 38 inimest kroonu tapiga Kaukaasiast tagasi; 23.sept. - 43 inimest, kes esiti asetati vanglasse ning saadeti seejärel oma valda tagasi.⁴

1886.a. lõpul - 1887.a. algul elavneb väljarändamine. Millega on see seletatav?

Kapitalismi sissetung tõi enesega paratamatult kaasa rahvastiku liikuvuse. Nii kasvas kapitalismi arengu tin-

¹ V.I.Lenin, Teosed, 3.k., lk.144

² "Virulane" nr.11, 15.III 1883

³ vt. "Virulane" nr.17, 23.IV 1885
 "-"- nr.25, 18.VI 1885

⁴ vt. "Virulane" nr.44, 29.X 1885

gimustes, majandusliku depressiooni aastail, üles "...uus põlvkond talupoegi, kes olid käinud väljas hooaja töödel, linnades, kes olid mõndagi õppinud hulkurielu ja palgatöö kibedatest kogemustest."¹ Ja nende inimeste hinges juurdus üha sügavam usk, et m a a on see, mis tagab vähegi rahuldavad elatustingimused. Ning seda maad loodetakse leida just Kaukaasias, Krimmis. Siin avaldubki vahe: kui maaproletariaat siirdus linna ning muutus vabrikku või juhatööliseks; siis keskmikud ja väikekohapidajad rändasid välja.

Muidugi ei saanud mõisnikud ja kohaomanikud - kulaad nõustuda sellise massilise maalt lahkumisega. Nad kartsid, et massiline väljarändamine võib neid odavast tööjõust, keda nad armutult eksploateerisid, ilma jätta.

80-ndate aastate lõpuks on "Virulane" täiesti isoleerunud maaproletariaadist. Ta toimetaja J. Järv oli kaasteinud eesti kodanluse täieliku ülemineku reaktsioonileeri. Nägime, et see protsess toimus 1880-ndate aastate jooksul üsna suure kiirusega.

1906.a. revolutsioonilise liikumise tõusu ajal alustas "Virulane" oma uuesti ilmumist. Kuidas käsitleb ta seal agraarküsimusi? Peab ütleva - väga pinnapealselt! Ehkki tellimise kuulutus 1907.aasta peale ütledakse "M a a, mis ülemäära suurtes tükkides üksikute inimeste ehk asutuste käes on antagu parajates tükkides seaduselisel teel r a h v a k ä t t e, k e s i s e p ö l l u t ö ö d t e e b."²

Lähemal vaatlusel selgub, et nii "Virulane" kui ka "Uus Virulane" on nendes küsimustes väga leiud. On artikleid,

1 B. M. Ahun, Cor., T. 17, art. 66

2 "Uus Virulane" tellimise kuulutus 1907. aastaks.

mis nõuavad, et mõisnikud ei tohiks olla talurahva asjade komissarideks - seda nõuavad maa kasud.¹

Kuid väga palju on desorganiseerivaid materjale. Nii püütakse lahendada maa küsimust Karl Kätzky meetodi põhjal: üleliigne maa suurematele omavalitsuslikele asutustele.

J.V.Stalin oma artiklis "Agraarküsimus" kirjutas: "On selge, et ainus tee on mõnikeskelt ä r a v ö t t a k o g u m a a. Ainult see võib talurahvalikumise lõpule viia, ainult see võib suurendada rahva energiat, ainult see võib hajutada pärisorjuse pehkinud jäänuiseid."²

Tuleb märkida, et isegi aktiivne revolutsiooniline võitleja Mihkel Aitsam avaldas "Uus Virulase" veergudel artikli "Taluperemeeste ja sulaste seisukord", kus ta püüab nende huviseid kooskõlastada: "Mõlemil on raske. Ka peremees peab tööd tegema ning ei saa saksa mängida."³ Siin on selge taotlus: püütakse näidata nii peremeeste kui ka sulase kuuluvust töötavad rahva perre. "On peremehe elu lahendam, siis on seda ka sulasel ja teistel teenijatel." Siin lausa avalikult kutsutakse võitlema peremehe kasude eest. Sellest olevat ka sulasel suur kasu.

Oleme nüüd jälginud "Virulase" suhtumist agraarküsimustesse aastatest 1882 vaheajaga kuni aastani 1907. Selle aja sees on olnud "Virulases" kõikumisi. Kui 1882-83 "Virulane" valgustab võrdlemisi objektiivselt t_a_l_u_poegade olukorda ja näitab, kus peituvad raskuspunktid, siis 1883.a. suvel leiab aset järsk murrang. See on seostatav lõhega rahvuslikus liikumises. "Virulane" loobub nüüd ründamast igan-

¹ vt. "Virulane" nr.64, 1.VI 1906

² J.V.Stalin, Teosed, 1.k., lk.210

³ "Uus Virulane" nr.24, 11.XII 1906.

deid põllumajanduses ja kutsub seevastu talupoegi, mõisnikke, linnakodanlust ja vaimulikke "...vastastikuses üksteise auustamises ja lugupidamises, vastastikuses sõbruses, lahkus- ses ja käsikäes käimises koos elama."¹

Suhtumises Manasseini revisjoni tuleks rõhutada veel seda, et "Virulane" tegi suurt eelreklaami. Väga põhjalikult valgustati ka Manasseini kaaslaste tegevust. Kuid see kõige olulisem, mida siis öieti andis praktiliselt see revisjon - see jäi lehe lugejatele kahtlemata arusaamatuks. Oleks tul- nud vähemalt mõne sõnagagi seletada, et senaator Manasseini revisjon faktiliselt aitas nõrgendada balti aadli mõju - mille vastu tegelikult võitles ka "Virulane".

Küllaltki suurt tähelepanu pööratakse ka põllumajan- duse tehnilise baasi täiustamisele. "Virulase Lisas" leidub rohkesti tulusaid õpetusi. Kuid nende õpetuste rakendamine on mõeldav eeskätt ainult suurtaludes.

"Virulase" numbrid 1906-1907 on tüüpilised "ärilise uduerakonna häälekandjad".²

Siin on nii palju vastarääkivusi võrreldes tellimise kuulutusega ja selle tegelikku rakendusega.

E.Vilde kritiseerib väga tabalt ja õigest "Uus Viru- lase" artiklite sisu ja mõtet ning võtab selle kokku lauses- se "...mis pikkamisi tuleb, tuleb hästi."³

"Uus Virulane" loeb maaküsimust peaküsimuseks ja rõ- hutab: maaomandus on ja peab puutumatuks jääma. Siin tehakse Stolöpinile etteheiteid, et ta ei pea maavaldust pühaks ja puutumatuks. Seda, et riik peaks tasuma maa hinna talupoega- dele maa omandamise kergendamiseks, peab "Uus Virulane" väga

¹ "Virulane" nr.12, 2o.III 1884

² E.Vilde, Jutustused, II k., lk.465.

³ E.Vilde, Jutustused, II k., lk.468.

osavaks mõtteks. "Kui teatud ringkond talupoja seisust enam toita ei jõua, siis astugu teised appi."¹ Siin avaldub ka ajalehe pettumus II Riigiduuma tegevusest. Ehkki ühes oma juhtkirjas "Põllumees ja politik" "Uus Virulane" tõstab üles väga aktuaalse probleemi - kuidas tömmata talupoeg kaasa poliitikasse, jätab ta selle ometigi lahendamata. Ei saa ju teda lugeda lahendatuks sellega, et talupoeg väetab õigesti põldu ja loeb ajalehti.²

See peamine aga, mida ajaleht oleks pidanud kindlasti välja tooma - talupoeg ise võitlemas õiguse eest olla maa tööeline ning täieõiguslik peremees - jääb täiesti ära. See on ka loomulik. "Uus Virulane" toimetuse kolleegium koosnes isikutest, kellel ei olnud tõelist tahtmist võidelda maa tegelike harijate huvide eest.

Piirdutakse vaid kaudsete märkusetega üksikute negatiivsete nähtuste kohta. "Metsad kaovad" - Siin kritiseeritakse mõisnike põhimõtet - peale meid tulgu või veeuputus.³ **Ühtlasi** ning kultiveeritakse usku, et tsaar annab rahulikult teel maad 17. oktoobri manifesti alusel. See on "...talupoja-trudoviku unistus sellest, nagu oleks võimalik kõigi maade uue ja õiglase jaotamisega kõrvaldada kapitali võim ja valitsus, kõrvaldada palgaorjus, või nagu oleks võimalik kapitali valitsemisel raha võimu ajal, kaubatootmise ajal alal hoida "õiglast", "võrdset" maajaotust."⁴

¹ "Uus Virulane" nr.116, 31.V 1907

² vt. "Uus Virulane" nr.62, 29.III 1907

³ vt. "Uus Virulane" nr.2, 16.I 1907

⁴ V.I.Lenin, Valitud Teosed, I k., lk.544

Lisada tuleb veel seda, et "Virulasel" ja "Uus Virulasel" ei ole kindlat seisukohta küsimuste käsitlemisel. Siin avaldub tihti kahepaiksust ja lipitsemist. Eriti selgesti väljendub see hilisemates mõisa põletamiste ja muudes talurahva rahutusprotsesside käsitlemisel.¹

See fakt viitab sellele, et 1907. aasta arvesse kasv võimaldas alandada juba niigi madalat töötasu. Olukorras reaktiivse võtavad on mõeldud "Virulane" ja "Uus Virulane".

"Uus Virulane" nr. 84, 24. IV 1907.

"Virulane" nr. 22, 6. VI 1907
"Virulane" nr. 25, 29. VI 1907
"Uus Virulane" nr. 18, 27. IV 1907

¹ vt. "Uus Virulane" nr. 84, 24. IV 1907.

II peatükk

Proletariaadi olukorra kajastumine

"Virulases"

Juba esimeste artiklitega näitab "Virulane" (samuti "Tartu Eesti Seitung"), kust saab alguse linnaproletariaat. Ajaleht näitab, et see kujuneb maalt linna siirduvaist talupoegadest, kes leiavad siin tööd päeva- ja juhutöölistena.

Milline oli linna siirdunud töörahva elu, sellest jutustavad võrdlemisi arvukad sõnumid. Nii räägib "Virulase" juhtkiri "Alama rahva elust" järgmist: "Kus Tartus ial suurema hulgale tööd saada on, sinna on ka tükkijaid kui põrmu, olgu päevapalk kuida on."¹

See fakt viitab ühtlasi sellele, et töötute armee kasv võimaldas alandada juba niigi madalat töötasu.

Olukorra raskusele võtavad ka sõnumid Narvast² ja Saaremaalt³.

Töölisküsimusele pöörab 1882.a. tähelepanu kõigepealt "Olevik"⁴ ning teatab, et Tartu tööliste seas kokkutulekute ja koosolekute pidamise mõtted on liikuma hakanud. "Olevik" lisab, et need ideed põlvenevat kõige kardetavamalt eestlaste vaenlastelt. "Tartu Eesti Seitung" võtab selles küsimuses sõna ja selgitab seda järgmiselt: "Häda ajab nõupidamisele ja abi otsimisele ja kui mõned Tartu töölisel tähendatud asja (Manasseinile teadust mõtlevad anda) pärast kolme või nelja-

¹ "Virulane" nr.23, 15.VI 1882

² vt. "Virulane" nr.22, 8.VI 1882

³ vt. "Virulane" nr.25, 29.VI 1882

⁴ vt. "Olevik" nr.18, 27.IV 1882

kesi või viie kuuekesi ükstõise kurudesse kunagi kokku lähivad, siis ei ole see seaduse ees mitte paha."¹

Siin mainib "Tartu Eesti Seitung" seega seaduslikkuse põhimõtet, mida hilisem "Virulane" korduvalt rõhutab.

Väga üksikasjaliselt jälgitakse linnasiirdunute elutingimusi. Piltlike väljendustega näidatakse et need on talumatud.² Sageli tuleb taluda töötaolekut. Kuid ka tööl viibides saadakse ääretult madalat päevapalka.

Seepärast ei katkestata ka lõplikult sidemeid maaga. Minnakse lähedalasuvatesse mõisadesse hooajatöödele, ehkki seal 18-20 tunnise raske töö eest saadakse vaid 25 kopikat päevas.³ Nii kirjutab kirjasaatja Kuressaarest, et sülla puude saagimine maksab 20 kopikat. "See on siis t e e n i s t u s Aga mis on see siis veel maal?"⁴

"Virulane" tõstab üles küsimuse, kas see tööliste raske olukord ei või saada saatuslikuks.⁵ See on viide rahustuste tekke võimalustele. Töölisklassi aktiivsed väljaastumised ei saa seega "Virulases" kaugeltki heakskiidu osaliseks. "Virulane" oskab näidata töölisklassi olukorra raskust, kuid pääsu sellest loodab ta vaid reformidelt.

"Virulane" näitab, et olukord on raske ka Venemaa sisekubermangudes. Ka seal toimub töötasu alandamine. Ajaleht

¹ "Tartu Eesti Seitung" nr.19, 12.V 1882

² vt. "Tartu Eesti Seitung" nr.19, 12.V 1882

³ vt. "Virulane" nr.23, 15.VI 1882

⁴ "Virulane" nr.12, 22.III 1883

⁵ "Virulane" nr.23, 15.VI 1882

toob näite Krestovnikovi puuvillavabrikutööliliste olukorrast. Ta märgib ära, et 10-15 % töötasu alandamise pärast töölised katkestasid töö, kuid nad meelitati "pehmemal viisil" tööle.¹ Ilmselt toob siin "Virulane" võrdlusele Kreenholmi streigi lõpetamisega 1882.a., sest veidi hiljem ta nendib, et Kreenholmi vabriku ümber on tänava õige palju töötava inimesi hulkumas.²

Mida siis soovitab "Virulane" ette võtta olukorra parandamiseks?

Artiklis "Mõni sõna meie töörahva kohta" kirjutatakse: "Meie soovime tähelepanemist oma töö tegeva rahva kohta, nende elu ja olek tarvitab seda, nad on seda küll väärt." Vastutasuks väidab "Virulane", töötavat rahvast vastavat rahulolemise ja truudusega Vene keisri troonile.³

Kuigi "Virulane" väljendab siin naiivset monarhismi, on ta siiski esimene eestikeelne ajaleht, mis võtab seisukoha töölisküsimuses ning märgib, et tööliliste olukord vajab parandamist.

1884.aastal teravneb vahetõde "Olevikuga"⁴ ning "Virulane" on nüüd sunnitud avaldama oma seisukohti töölisküsimusesse senisest veelgi ettevaatlikumalt. Ajaleht asub laveerima ning toob näiteid tööliliste olukorra kohta võimalikult kaugemaist piirkonnist. Nii kirjutatakse Orenburgi tööliliste viletsusest, kes tunnistavad end vabatahtlikult hulgusteks, et põhjustada enda areteerimist ning seega pääseda külmast ja näljast.⁵

1 vt. "Virulane" nr.9, 1.III 1883

2 vt. "Virulane" nr.11, 15.III 1883

3 "Virulane" nr.23, 10.VI 1883

4 vt. "Olevik" nr.1, 2.I 1884

"-" nr.4, 23.I 1884

5 vt. "Virulane" nr.2, 10.I 1884

"Virulase" lehekülgi täidavad nüüd materjalid röövimistest, valerahategijatest jne.¹ Näidatakse, et kuritegude arv kasvab pidevalt, kuid ei mõisteta nende kuritegude algpõhjust - majanduskriisi. Nii avaldatakse rubriigis "Nali" järgmine kahekõne: "Kohtunik: Noh kerjamise oled sa nüid küll maha jätnud, aga selle asemel varastama hakanud, mis? Kaebduse alune: Mees piab ikke kõik ametid oskama, suur kohtu härra. Rahval ei olegi ka enam kerjajatele suurt midagi anda, aga ise võttes juhtub mõni kord ikka midagi näppu."²

1885.a. ajalehed jutustavad üha suurenevast tööpuudusest. Nii kirjutab "Virulane": "Hallikukivi vabrikust. Rahva käekäik hakkab siin ikka enam ja enam kitsikusse langema. Suurema hulga töörahvale on vaevalt pooleks päevaks tegevust."³ Samasuguseid fakte tuuakse esile eesti suurima tööstuskeskuse Narva ja samuti Sindi töölisasula tööliste kohta.⁴

Tööpuudus aga kasvab veelgi. Nii on sunnitud "Virulane" kirjutama: "Töövaene suvi on läinud, veel töövaesem talv varitseb ukse ees. Töö puudus on suur ja seepärast tööliste häda raske."⁵

Kui võrrelda 1882-1885 aastate artikleid hilisematega, siis torkab silma, et sisu muutub kord-korralt vaesemaks ja kahvatumaks. See on kahtlemata tingitud ühelt poolt tsensori valjusest, teiselt poolt aga hakkab muutuma ka "Virulase" po-

¹ vt. "Virulane" nr.43, 23.X 1884
 "- nr.46 Lisa, 13.XI 1884
 "- nr.50, 11.XII 1884

² "Virulane" nr.4, 22.I 1885

³ "Virulane" nr.4, 22.I 1885

⁴ vt. "Virulane" nr.5, 29.I 1885

 "- nr.23, 4.VI 1885

⁵ "Virulane" nr.43, 22.X 1885

võla seisuga 1.jaan.1884.a. (4 345 020 101 rubla ja 94 kop.)¹, siis on see ühelt poolt kaudne kriitika tsaarivalitsusele, teisele poolt aga tuleneb sellisest esitusviisist lõppmoraal - andke keisrile mis keisri kohus!

1886.a. võib iseloomustada kui majanduskriisi kõige teravamast aastast. "Töö puudus ja kaubalise tegevuse vähjaline käik vaevab ja rusub ikka inimesi... Ka pealinnas Peterburis ei olla rõõmsam lugu. Sinna tulevat maalt tänavu väga palju rahvast töö otsimisele kokku, aga ka sealgi olla tööd liiga vähe ja palgad odavad."² "Virulane" rõhutab, et sellest tingituna on toimunud kuritööde ja kerjuste arvu kasv.³ Samal ajal sagenevad ka pankrotid.

"Virulane" on sellest olukorrast väga heidutatud. Ajalehes avaldatakse koguni kartust, et Sindi vabrik võidakse sulgeda.⁴

1887.a. toimub majanduselu elavnemine. See kajastub otsekohe ka "Virulases".⁵ "Virulane" toob ära otseselt arvulised andmed Tallinna sadama tegevuse kohta.⁶ Ajaleht vaatleb tööliste olukorda 1887-1888.a. peamiselt sadamatöölisi puudutava andmestiku najal. Seejuures püüdis ta tõestada seda, mida ei olnud võimalik tõestada - nimelt tööliste ja kapitalisti ühishuve. On kapitalistil tööd anda, ei pruukivat nuriseda ka tööline. Niivõrd lihtsustatult ja vulgariseeritult käsitleb nüüd "Virulane" töö ja kapitali vahetõrget. See vastandlike huvide kooskõlastamispüüet varjutab ka iseenesest täiesti põhjendatud kriitikat "vaheltsokutajate" kohta kaubanduses kui ka töö-

¹ vt. "Virulane" nr.9, 26.II 1885

² "Virulane" nr.25, 17.VI 1886

³ vt. "Virulane" nr.50, 9.XII 1886

⁴ vt. "Virulane" nr.44, 28.X 1886

⁵ vt. "Virulane" nr. 8, 16.II 1887

⁶ vt. "Virulane" nr.34, 17.VIII 1887

liste palkamisel. Ajaleht näitab nende kahjulikku tegevust ja põhjendab: nad võtavad kontorist välja enam raha kui nad seda maksavad töölistele.¹ Seega käsitleb "Virulane" ka seda küsimust tööliste ja kapitalistide huvide ühtsuse seisukohast.

Seejuures on 1887-88.a. "Virulases" proletariaadi seisukorda käsitlevate sõnumite arv eelnevate aastatega suhteliselt väike.

Teadete kõrval tööliklassi olukorrast väärrib meie tähelepanu aga veel enam see, kuidas "Virulane" käsitles proletariaadi klassivõitluse uut vormi - streiki.

Juba "Virulase" 1882.aasta numbrites leidub kirju, milles jutustatakse töönormide suurendamisest ja trahvide süsteemist. Lenin, käsitledes 1880-te aastate töölisrahutuste põhjusi, kirjutas 1895.aastal: "Kümmeaastat tagasi saabus kaupmeeste ja vabrikantide asjades seisak, niinimetatud kriis; kaubast ei saadud lahti; vabrikandid kandsid kahjusid ja hakkasid trahvidele veelgi rohkem rõhku panema. Töölised, kelle teenistus oli selletagi kehv, ei suutnud uut survet enam taluda, ja nii algasid... töölistmässud."²

Kõik need mõtted on paikapidavad tööliste olukorra kohta ka 1882.a. Nii teatab "Virulane" trahvide suurest ulatusest Wiegandi vabrikus³ ja palga vähendamisest Tallinna raudtee töökodades⁴ ning Narva ja Kunda streikidest 1882. ning 1883.a.

Nimetatud küsimustest käsitleb "Virulane" eriti ulatuslikult just sündmusi Kreenholmis.

Streigi puhkemise põhjusena tuuakse ära asjaolu, et tööliste töö aega pikendati üle vabrikuseadustes ette nähtud

¹ vt. "Virulane" nr.36, 2.IX 1886

² V.I.Lenin, Teosed, 2.k., lk.22

³ vt. "Virulane" nr.26, 28.VI 1883

⁴ vt. "Virulane" nr.34, 30.VIII 1882

normi, kusjuures palk jäi endiseks.¹ Streikijatega liitusid veel Zinovjevi valutehaste ja Narva kalevivabriku töölised. See oli esmakordne juhtum Eestis, kus streigist võttis osa sama tööstuskeskuse mitu vabrikut.

"Virulase" teeneks 1882.a. Narva streigi käsitlemisel on asjaolu, et J.Järve ajaleht astub kindlalt välja tööliste streigiõiguse kaitseks tagurlikus ajalehes "Valgus" esineva seisukoha vastu. Seal nimetati Kreenholmi streiki "mässamiseks". "Virulane" kirjutas: "Meie arust on see olgu kogemata ehk meelega vistist natuke ekslik ja ülekohtune sõna seda avalikult mässamiseks nimetada, kui töörahvas selle pärast töö seisma jätab, et temale juurde pandud töö eest tema mõistliku palve järele mitte palka juurde ei anta."²

Kui Narva kalevivabriku töölised sunniti tööle demagoogiaga, lubadusega rahuldada osa nõudmisi,³ siis Kreenholmi manufaktuuri töölisi sunnib vabriku tähtsaim osanik parun Knoop tööle lokaudi ähvardusega. Ta teatab, et tööpalka ei jõutavat tösta, ning vabrik pidavat seisma jääma. Et seda ei peetaks paljaks ähvarduseks - purustatakse tema käsul vesiratas. "Seda aga ei olla töörahvas oodanud, vaid tööle minema hakanud, esiti 1 700 meest ja siis läinud töisi ka järele."⁴

Hilisemates lehtedes⁵ on "Virulane" sunnitud tunnistama, et "noormehi ja poissa" peksti vitstega ning areteeritud

¹ vt. "Virulane" nr.32, 17.VIII 1882

² "Virulane" nr.33, 23.VIII 1882

³ "Virulane" nr.32, 17.VIII 1882

⁴ "Virulane" nr.33, 23.VIII 1882

⁵ vt. "Virulane" nr.35, 7.IX 1882

saadeti Jamburgi poole. Sõjavägi aga valvas vabrikut endiselt. Kui suur oli areteeritute arv, selle kohta ajaleht andmeid ei anna.

Järgmise suurema tööliste väljaastumisena vaatleb "Virulane" põgusalt Kunda tsemendivabriku tööliste streiki. Nii kirjutab ajaleht, et Virumaal Kunda tsemendivabrikus olnud 22.juulil tööliste poolt "vabriku valitsuse ja haakenrihti vastu löömine ja mäsu lahti".¹ Kuna "Virulaselt" ilmselt puuduvad koha peal kirjasaatjad, siis toob ta teateid teisest ajalehtedest võetud informatsiooni alusel. Hiljem saab küll ka "Virulase" toimetus ise kirju² Kunda streigist, kuid tsensuuri kartusel loobub ta nende avaldamisest, kuna need on tööliste või sündmuste pealtnägijate kirjad, mis käsitlevad sündmusi vabrikavalitsusele ja võimudele üsna ebasobivast vaatekohast.

Kunda streigis töölised (nii eestlased kui ka venelased) esinevad üksteise huvisid kaitsva tervikuna. "Virulane" toob selle asjaolu hästi eredalt välja. Ta näitab, et see on õige võitlus, kuna ta on võitlus ülekohtu vastu. Kuid samas manitseb ta ka, et see kõik oleks pidanud jääma siiski seaduslikkuse piiridesse ja nimetab Kunda streiki "meeletuks teoks".

"Virulase" esimene seisukoht töölisküsimuses on, et töölised "andku seaduselisel teel ja mõistlikul viisil oma palveid ja tahtmisi elu raskustes ülemale poole teada."³ Seega rahval on "Virulase" arvates õigus seaduslikkuse piires võidelda oma õiguste eest. Ajaleht ei eita streiki ja toob näite Ameerika Ühendriikide tööliste "strikest", kus maakonda-

¹ "Virulane" nr.30, 26.VII 1883

² vt. "Virulane" nr.32, 9.VIII 1883

³ "Virulane" nr.2, 10.I 1884

de viisi töö seisma jäetakse. Kuid "Virulane" soovitab siin veelkordsest vastastikuste abiandmiskassade organiseerimist, kus töölised saaksid abi streigi korral.¹

"Tööraha seltside" all "Virulane" mõistab töölisar- telle, kooperatsioone ja ühinguid. "Virulane" esitab artikli alguses väga printsipiaalse küsimuse - mis kasu saab tööline sellest, et ta rikastab oma töö ja vaevaga peremeest? On siis madal töötasu tõesti küllaldane paik tema vaeva eest? Ning aja- leht näitab, et õige tee on - mitu töölise kogugu raha ja seadku endale sisse töötuba.²

Edasi soovitab "Virulane" "ühe ehk veel parem mitme vabriku töölised heitku seltsiks kokku"³. Koos peaksid nad ostma mitmesuguseid toiduaineid ning kaubastama neid seltsi liikmetele ja ka teistele. Nii suudetakse "Virulase" arvates koguda ka väike tagavara, mida saab kasutada töö-õnnetuste ja muu korral.

"Virulane" pöörab sageli oma tähelepanu töö-õnnetus- tele, kuritöödele jm. Nii on 1883.a. märkus Kreenholmi tööli- se F. Lehtermaa surma kohta veisvärava sulgemisel. Tuues ära objektiivsed põhjused (libe, jäätunud tee vesiratta juurde), lisab "Virulane": "Tarvis aga olla tõeste, et vabriku valit- sus harjumata inimesi mitte niisuguse kahtlase tööle ei saa- daks."⁴

"Virulane" soovitab soojalt asutada töölistel omava- hel "abikassad", kus töölised ja nende perekonnaliikmed õnne- tuse korral abi saaksid. Sellega näitab "Virulane", et töölis-

¹ vt. "Virulane" nr.29, 27.VIII 1882

² vt. "Virulane" nr.34, 1.IX 1882

³ "Virulane" nr.34, 1.IX 1882

⁴ "Virulane" nr.11, 15.III 1883

tel ei ole majandusliku viletsuse korral riigilt ega vabriku valitsuselt midagi loota.¹

Kuidas kujutab siis "Virulane" olukorda seltsis (kooperatsioonis) ja tööteas? Iga tööline töötab ilma sundu- seta, sest ta töötab ju endale. Tulu jaotatakse ühiselt.²

Selliste seisukohtade avaldamine "Virulase" poolt põhjustab aga otsekohe tagurlike ajalehtede "Kündja", "Ole- viku" hädakisa. "Virulane" tembeldatakse nende poolt "sotsia- listlaseks".³ See oli tolle aja oludes väga ohtlik süüdistus. Ning seejuures jätavad need lehed kahe silma vahele toimetuse märkuse "Tööraha seltside" kohta, kus märgitakse, et sellis- te seltside asutamiseks töörahal ei ole "...tarvilist asja- tundmist, lubadust ja ...osalt ka mitte võimu."⁴

"Virulane" on sunnitud vastama reaktsioonilistele saksa ajalehtedele, avaldama oma seisukoha. Seda teeb "Virula- ne" väga ebelevalt, väites, et see artikkel pidi olema juhiseks, kuidas "olukorda ilusal, auusal viisil natukenegi võiks paran- dada."⁵

Kuid poleemika tööraha seltside üle ei vaibu niipea. Veel kaks kuud hiljem, 1882.a. novembris leiame märkusi selle teema kohta.⁶ Ajaleht kirjutab lõpuks resigneerunult: "Kes ise ennast ei jõua aidata ja ikka üksnes mujalt abi ja aitamist

¹ vt. "Virulane" nr.9, 28.II 1884

² vt. "Virulane" nr.36, 14.IX 1882

³ vt. "Virulane" nr.38, 28.IX 1882

⁴ "Virulane" nr.36, 14.IX 1882

⁵ "Virulane" nr.38, 28.IX 1882

⁶ vt. "Virulane" nr.44, 2.XI 1882

loodab, see jääb aitamata igaveste."¹ Siin viitab "Virulane" selele, et valitsuselt abi loota töölistküsümuse lahendamiseks pole, seepärast tuleb endal tegutseda - muidugi aga seaduslikkuse piirides. See on ka n.ö. "Virulase" "pahempoolsuse tipp", millest ta kaugemale ei usalda minna.

Kui nüüd võrrelda 1882-1888.a. "Virulase" aastakäikudes tööliste olukorra käsitlemist "Virulases" ja "Uues Virulases" 1906-1907 - siis avaldub siin selgesti erinevus.

XX sajandi alguses, seoses M.Kalinini tegevusega Tallinnas, toimus töölisliikumise ühendamine sotsialismiga Eestis. Pändi alus sotsiaaldemokraatlikule parteile. 1905.a. revolutsioonis võitleb proletariaat bolševike juhtimisel. Need faktid pidid kajastuma ka "Virulases". Nii avaldatakse "Virulases" nr.45, 25.IV 1906 artikkel "Laimu ja valesti arusaamise vastu", kus tegelikult vulgariseeritult käsitletakse VSDTP Eesti organisatsioonide poolt selgitatud põhimõtteid maa omandist, tehasest, tööajast jne.

"Virulane" mõistab, et õpetus sotsialismist äratab "proletariaadi ja burshuasia vahel vaenu", kuid ta ei pea õigeks, et "selle asemel, et hüüda: "Kadugu kapitalismus!", hüütakse: "Maha kapitalistid."²

Tema seisukoht on, et igal ühel on oma koht sotsialistlikus korras "...ainult palgasaamise asi muutub õiglasemaks."³ Tema arvates, "sotsialismi kehtestamine ei ole praegu ega ka ligemas tulevikus võimalik."⁴ "Virulane" kutsub üles rahulikult ära ootama sündmusi, sest "kõik läheb rahulikult

¹ "Virulane" nr.44, 2.XI 1882

² "Virulane" nr.69, 9.VI 1906

³ - samas -

⁴ - samas -

seaduselisel teel."¹ Seega eitab ta täielikult relvastatud ülestõusu, eitab üldse sotsialistlikku revolutsiooni. Erinevalt samaaegselt ilmuvatest töölislehtedest "Novaja Žizn", "Edasi" jt. "Virulane" eitas klassivõitlust ja suhtus vaenulikult proletariaadi võitlusesse. Vastukaaluks nimetatutele "Virulane" püüdis igati lähendada töölisi ettevõtjatele-kapitalistidele, näidata nende ühishuve. "Missugune taevalik aade - kõike seda häda ja viletsust, seda tüli ja riidu, mida ülekohtused ühiselulised olud sünnitavad, vastaste klasside ärarapitamiseega ilmast koristada! Missugune hinge-ülendav mõte - vabrikanti töölise, mõisnikku moonamehega varaliselt vennastada!"², kirjutas E.Vilde irooniliselt.

Lehe veerud on täis pikki aruandeid I Riigiduuma tegevuse kohta. See on ka arusaadav - "Virulane" liberaalse-kodanluse ajalehena, püüdis valgustada just neid küsimusi, mis huvitasid eelkõige just tema lugejaskonda, kes lootis nii palju I Riigiduumalt. Väga harva lipsab sisse muid sõnumeid.

Nii kirjutatakse artiklis "Tööpuudus - rahva häda", et 40-50 % töolistest on Tallinnas lahti lastud.³ Põhjus jääb selgitamata. See näib olevat siiski kaudseks vihjeks massilisele osavõtule 1.mai demonstratsioonist.⁴

"Virulane" esineb ka ettepanekuga moodustada tööta tööliste heaks komisjon, "milles ka mõni tööline liikmeks peaks olema."⁵ "Virulane" teeb omalt poolt kõik selle komisjoni moodustamise heaks.⁶

¹ "Virulane" nr.69, 9.VI 1906

² E.Vilde, Jutustused II k., lk.457

³ vt. "Virulane" nr.59, 26.V 1906

⁴ "Virulane" nr.47, 27.IV 1906

⁵ "Virulane" nr.59, 25.V 1906 (minu allakriipsutus - E.L.)

⁶ "Virulane" nr.62, 30.V 1906

Milliseks aga kujunes selle komisjoni töö - seda "Virulane" ei käsitle. Alles mitu-mitu numbrit hiljem tuuakse lühike märkus, et Tallinna tööta tööliste büroo asub Uuel Turul.¹ Siit võib järeldada, et "Virulasel" ei õnnestunud moodustada komisjoni kodanlastest, kus oleks esindatud olnud ainult "mõni tööline". See on ka täiesti arusaadav, sest proletariaat oli muutunud küllalt teadlikuks sellest, mida temal on oodata kodanluselt.

"Virulane" püüab proletariaati - eelkõige just vabrikutöölisi tömmata kodanluse lipu alla. See avaldub selgesti töölisvanemate valimise küsimuses. Siin näitab "Uus Virulane" oma puht kodanlikku seisukohta - väites, et vabriku omanikud peaksid töölistele selles küsimuses vastu tulema ja laskma valida töölisvanemad. Neile tuleb see ainult kasuks, sest töölisvanemate kaudu on neil kergem läheneda töölistele.² Sama joont jätkab ka "Uus Virulane" valimiseelse agitatsioonitöö läbiviimisel tööliste hulgas, kus ta rõhutab: "...kui töölistel pole tuntud kandidaate, siis tuleb need otsida kodanlaste s.o. poolkodanlaste hulgast."³

Ikka enam ja enam lööb "Uus Virulases" läbi mõte, et tööandja ja tööliste vahel polevatki õieti mingit vahet. Parodeerides seda "Uue Virulase" seisukohta märgib eesti demokraatlik kirjanik E.Vilde: ~~et~~ "Lubage, et väikene eesti rahvas ühine üks jõud, üks kogu ja keha olla võiks taevaste vägede auks ja sihita lehtede kasuks!"⁴

Selline võlts "töölissõbra" seisukoht on leidnud te-

¹ vt. "Virulane" nr.84, 27.VI 1906

² vt. "Uus Virulane" nr.13, 30.I 1907

³ "Uus Virulane" nr.10, 26.I 1907

⁴ E.Vilde, Jutustused II k., lk.468

rava iseloomustuse V.I.Lenini artiklis "Kaks utoopiat".

V.I.Lenin näitas, et see on ^utrödeviku ja narodniku utopia, et see on "...kapitalisti ja palgatöölise vahepeal seisva väikeomaniku unistus palgaorjuse kaotamisest ilma klassivõitlusetä." ¹

Rahvusliku liikumise probleemid on ka "Virulane" põhiprobleemideks. Siis kajastub "Virulane" 1880-ndate aastate algul selgelt võitlus kadakasakeluse vastu. Siis loob "Virulane" andmeid Stepanilt, kuidas seal sestlased Tuisk, Kobane, Kukk muutusid Järoka Sturmi, Faksika ja Haanika. "Mõned niisugused suurelt unaste mõeldised rahvases ei mõistagi mõnest saksa keeltki, aga - rahvases loob ja ennast kirjutada." ² Samuti pilkavad "Aina Andes ja Eelmu Toomas" ("Tartu Eesti Seltsungi" paljanduse tegelased) saksa keelt mitteoskajaid "sakslasi". ³

Uusne tagavesti ründab "Virulane" kadakasakelust ka artiklis "Paar sõna saksa keelest ja sakslasest". Siin "Virulane" näitab, et paljud Eesti sõnad, kes unust Eesti meelelisteks ja sakslasest vastu võitlejateks jäänud, on kadunud siiski saksa keelt kõnlevad. "Ja mis on vige sel viisil saksa seltsungitel võlts, et 3-4 pölvie vürant on Eesti ja Eesti keel ning Eesti ja Eesti keel siit kadunud ja kustunud on?"

¹ V.I.Lenin, Valitud Teosed I k., lk.545

² "Tartu Eesti Seltsung" nr.1, 6.I 1882

³ "Tartu Eesti Seltsung" nr.5, 3.II 1882

⁴ "Virulane" nr.22, 6.VI 1882

III peatükk

"Virulase" rahvusliku liikumise
demokraatliku suuna poliitiliste taotluste väljendajana

J.Järve tegevus liitus 1880-ndate aastate algul kindlalt eesti rahvusliku liikumise demokraatliku suunaga. See kajastub muidugi täielikult ka tema poolt toimetatud ajalehes. Ühtlasi väljendub siin aga ka kodanliku rahvusliku liikumise allakäik, selle mandumine.

Rahvusliku liikumise probleemid on ka "Virulasele" põhiprobleemideks. Nii kajastub "Virulases" 1880-ndate aastate algul selgelt võitlus kadakasaksluse vastu. Nii loob "Virulane" andmeid Otepäält, kuidas seal eestlaed Tuisk, Rebane, Kukk muutusid järsku Sturmiks, Fuksiks ja Haaniks.¹ "Mõned niisugused suurelt uueste sündinud sakslased ei mõistagi sõnakest saksa keeltki, aga - sakslaseks laseb ta ennast kirjutada."² Samuti pilkavad "Aimu Andres ja Tolmu Toomas" ("Tartu Eesti Seitungi" naljanurga tegelased) saksa keelt mitteoskajaid "sakslasi".³

Üsna tugevasti ründab "Virulane" kadakasakslust ka artiklis "Paar sõna saksa keelest ja saksastamisest". Siin "Virulane" näitab, et paljud Eesti mehed, kes ennast Eesti meelelisteks ja saksastamise vastu võitlejateks peavad, oma kodus siiski saksa keelt kõnelevad. "Ja mis on viga sel viisil saksa seitungitel ütelda, et 3-4 põlve pärast on Eesti ja Läti keel ning Eesti ja Läti nimi siit kadunud ja kustunud on?"⁴

¹ "Virulane" nr.35, 7.IX 1882

² "Tartu Eesti Seitung" nr.1, 6.I 1882

³ "Tartu Eesti Seitung" nr.5, 3.II 1882

⁴ "Virulane" nr.22, 8.VI 1882

Samuti näitab ta, kuidas balti mõisnikud püüavad sunniviisiliselt läbi viia saksastamist.¹

Teatavaks vastulöögiks ning kodanluse "trumbiks" on C.R.Jakobsoni õe Natalie Pehrna kiri, milles ta teatab, et "14.juulist saadik olen oma nime muutunud ja temale see tähenduse andnud, mis temal vist ka enne olnud: Natalie Pärna."²

Aktiivne on ka "Virulase" võitlus kiriku, eriti aga mitmesuguste ususektide vastu. Nii kutsub "Virulane" üles ärksamaid "vähem arusaajat rahvast nende pimeduse sõbrade saadikute kohta arusaamisele äratada, et nende kihvtine hullustuse seeme kuskil juurduma ega kasvama ei läheks."³

Selle tagajärjeks on J.Järve süüdistamine kirikualuste öönestamises⁴ ning vastaste ennustus, et Jumal saatvat tuleval aastal "Virulase" toimetaja maa alla.⁵

Siin viidatakse ilmselt sellele, et reaktsioonilistes ringkondades soovitakse "Virulase" sulgemist. Need vaenulike ringkondade spitsused kõnelevad igatahes ka sellest, et "Virulane" oli omandanud teatava poliitilise jõu.

Mida õieti taotleb "Virulane" oma paljastavate artiklitega ebausust ja kirikupühadest?⁶ Kindlasti rahva teadlikkuse tõstmist ning võitlust luterliku kirikuga kui ühe reaktsiooni toega Baltikumis.

¹ "Tartu Eesti Seitung" nr.5, 3.II 1882

² "Virulane" nr.31, 9.VIII 1882

³ "Tartu Eesti Seitung" nr.19, 12.V 1882

⁴ vt."Virulane" nr.9, 1.III 1883

⁵ vt. "Virulane" nr.52, 24.XII 1883

⁶ "Virulane" nr.49, 3.XII 1885

"Virulane" nr. 4, 21.I 1886

son-Pehrna käsitöö kooli külge võiks asutada eesti keelne osakond.¹ Kuid hoolimata "Virulase" agarast selgitustööst koolihariduse tähtsusest tütarlastele, toimub koolilaste arvus järsk langus.² "Virulane" ei oska seda millegagi põhjendada. Ta ei näe majanduskriisi avaldusi selles ühiskondliku elu lõigus.

"Tartu Eesti Seitungis" nr.11, 17.III 1882.a. avaldati artikkel "Natuke meie rahva koolidest", kus käsitleti kihelkonnakoolide ja linnakoolide olukorda mõte, et "ülema kooli puuduse täitmiseks ootab rahvas igatsusega Aleksandri kooli elusse tõusmist."³ Ja tõesti - "Virulane" teeb k ö i k selle rahvusliku liikumise ürituse Aleksandri kooli propageerimise heaks. Kohe algusest peale näitab "Virulane" oma solidaarsust demokraatliku suunaga.

Algusest peale võtab "Virulane" vaenuliku hoiaku Aleksandri kooli peakomitee suhtes, kus kuni 1883.aastani domineerisid alalhoidlik-klerikaalse suuna esindajad. "Näha on, nagu tahaksivad peakomitee juhtivad liikmed seda koosolekut jälle koguni vaikselt ja oma meelelistega ära pidada"⁴ ... siis peab kiriklik peakomitee liigetel küll õige tähtsaid oma meelelisi asju ette võtmise ja otsuseks tegemise tarvis valmis mõeldud olema.⁵ "Virulane" paljastab siin otseselt J.Hurda vaenulikku tegevust, kes teadis, et 21.juunil leiab aset ka Eesti Kirjameeste Selts. Koosolek kutsus samaks ajaks kokku Eesti Aleksandrikoolile rahakorjamiseks loodud organisatsiooni pea- ja abikomiteede saadikud. Kahtlemata rahvusliku liikumise kahe

¹ "Virulane" nr.24, 21.VI 1882

² "Virulane" nr.41, 19.X 1882

³ "Virulane" nr.21, 3.VI 1882

⁴ "Virulane" nr.27, 13.VII 1882

⁵ vt. "Virulane" nr.21, 3.VI 1882

organisatsiooni koosolekute kokkulangemine oleks halvanud
mõlema tegevust.

Eriti selgelt ja printsipiaalselt väljendub "Virulase"
seisukoht millisena kujutab tema Eesti Aleksandri kooli.

"Reaal kool t o o b meile mehi... vanakeelte gümnaa-
sium viib meilt mehi ja tarvitab enam raha."¹ Ajaleht paneb
ette hoogustada rahakorjamise üritust abikomiteede kaudu.

"Virulane" nr.43, 2.XI 1882 toobki ära Eesti Aleksandri kooli
kui reaalkooli põhikirja.

1883.a. tähistab lahkhelide haripunkti Eesti Aleksand-
ri kooli ürituses. "Virulase" leheküljed on üsna sageli üleni
täidetud Aleksandri kooli puudutavate küsimuste käsitlemisega.
Kui 22.III 1883.a. "Virulane" nr.12 tunnistab J.Hurta Aleksand-
ri kooli ürituse vastaseks ning järgmises lehes "Lisa" "Avalik
seletus J.Hurda tüli asjus"² loetleb neid põhjusi, mis olid
ajendiks J.Hurda lahti ütlemiseks presidendi ametist. J.Hurda
vastulause ajakirjanduses kutsub muidugi esile uue poleemika,
kus näidatakse, et Hurda tegevus oli r a h v a vastu suuna-
tud.³

Hurt ei taha loomulikult alluda sellele abikomiteede
otsusele. Areneb omapärane disskussioon "Virulase" veergudel -
sõna on mõlema suuna esindajatel. Nii on sunnitud prof.J.Köler
esinema seletusega rahalaenu kohta Aleksandri kooli kassast⁴.
Samuti avaldatakse sõnum Otepäält, kus nõutakse: "Hurt peab
ametisse jääma!"⁵

¹ "Virulane" nr.38, 28.IX 1882

² "Virulane" nr.18, 3.V 1883

³ "Virulane" nr.16, 21.IV 1883

"Virulane" nr.18, 3. V 1883

⁴ "Virulane" nr.22, 31. V 1883

⁵ "Virulane" nr.23, 10.VI 1883

Lahkhelid leidsid lahenduse 1883.a. suvel 23. juuni koosolekuga, mis tähistas Hurda ja tema mõttekaaslaste kaotust. Akadeemik prof. J. Köler valiti 70 häälega peakomitee ja abikomiteede presidendiks. (7 häält anti Hurda poolt. Hurt ja tema mõttekaaslased hääletamisest osa ei võtnud!)¹

Ehki "Virulane" toob ära "tänu tunnistusi" uuele peakomiteele ja tervele reale isikutele (J. Järv, J. Köiv jt.) valitseb Aleksandri kooli ürituse suhtes pärast 1883.a. 23. juuni koosolekut teatud määral loodus. Huvitatakse Kunta ngani mõisast ja muudest kõrvalise tähtsusega küsimustest.

I "Virulase" paljastused ei andnud rahu A. Grenzsteini "Olevikule". See püüdis igati näidata J. Hurta kui "ausat ja tubli eestlast"² ning süüdistas "Virulast", et see tahab näidata, nagu oleks Hurt soovinud Aleksandri kooli muuta põllutöökooliks, s.o. hobuste kooliks.³

Tegelikult saavutas "Olevik" oma rahulolematusega vaid seda, et "Virulase" artiklid Aleksandri kooli küsimustes loeti veelkord hoolikalt läbi.

1883. aasta lõpul on "Virulane" sunnitud nõrdimusega teatama, et "10 000 eestlase jaoks ei ole ainustki Eesti kooli."⁴

Sisemised lahkhelid - mida on sunnitud ka tunnistama "Virulane", nõrgendasid rahvuslikku liikumist.

¹ "Virulane" nr. 26, 28.VI 1883

² "Virulane" nr. 27, 18.VII 1883

³ "Virulane" nr. 43, 7.XI 1883

⁴ "Virulane" nr. 50, 14.XII 1883

Ka pärast 1883.a. suve jääb Eesti Aleksandrikoolile rahakogumise organisatsiooni abikomiteede tegevus, hoolimata nõrgast suunamisest peakomitee poolt, üsna elavaks. "Virulane" püüab seda ka omalt poolt veel elavdada. Tuues tihti arvulisi andmeid näitemüükide jm. kohta Aleksandrikooli heaks, lõpetab ta üleskutsega: "Kuulge toote abikomiteed! Tehke järele!"¹

"Virulases" leidub ka kohati vihjeid Harda tegevusele Peterburis pärast 1883.a. suve, kust peale ta asus salakaebuste esitamisega tsaarivalitsusele.² 25.liikmelise komitee moodustamise puhul Aleksandrikooli ürituse juhtimiseks avaldab "Virulane" rõõmu. Ajaleht loodab, et segaduste aeg on nüüd möödas. Kuid see rõõm on üürrike, sest Hurt saavutab kõigi Aleksandrikooli abikomiteede sulgemise ja raha üleandmise riigile.

Peab mainima, et sedamööda kuidas lähenes käega katsutav lõpp Aleksandrikooli üritusele, jahtub ka "Virulase" vaimustus sellest ettevõttest. Tema tähelepanu objektiks saab nüüd H. Treffneri eragümnaasium, millele ta annab oma soovitusi.³

Kui 1885.a. uuesti kerkib päevakorda Aleksandrikooli avamise küsimus, seekord vene keelse linnakoolina Põltsamaal, ei taha "Virulane" seda uskuda.

"Önnis keriser kinnitas ka Aleksandrikooli Eesti kõrgemaks kooliks; vene keel võib olla, aga õpetus ikka eesti keeles."⁴ Siin avaldub järjekordselt "Virulase" naiivne usk

¹ "Virulane" nr.27, 10.VII 1884

² "Virulane" nr.31, 31.VII 1884

³ "Virulane" nr.33, 14.VIII 1884

⁴ "Virulane" nr.14, 2.IV 1885

Vene keisri lubadustesse, mis on eesti rahvusliku liikumise demokraatlikule suunale üldomane. Edasised märkmed raha kogumise kohta ning selle hoiule andmiseks kubermangu valitsusele väljendavad juba kurbi alatoone.¹

Aleksandrikooli allakäiku püüab "Virulane" sellega selgitada, et haritud mehed on jäänud eemale üritusest.² See seletus oli muidugi väga kaugel tõeliste põhjuste avamisest.

"Virulase" kui ajalehe ebajärjekindlusele viitab fakt, et ta ka veel 1886.a. avaldab üleskutse: "Üles, Aleksandrikooli tööle!" Siin ta väidab: keiser, usk ja isamaa vajavad seda.³

Vargsi loodab ajaleht ikka veel keisri heldusele - "ja Aleksandrikooli keskkomitee peaks andma selle kohta kindlama teatuse."⁴

Milleni "Virulane" lõpuks langeb näitab asjaolu, et ta 1888.a. koguni kahetust avaldab et Eesti Aleksandrikooli põllutöökooli ei avatud. Varem oli ju ajaleht ise võidelnud kavatsitava eestikeelse keskõppeasutuse põllutöökooliks muutmise vastu.⁵

Aleksandrikooli küsimuse käsitlemine "Virulase" poolt näitab, kuivõrd suure tagasikäigu see ajaleht tegi.

¹ "Virulane" nr.16, 16.IV 1885

"Virulane" nr.27, 2.VII 1885

² "Virulane" nr.42, 14.X 1886

³ "Virulane" nr.33, 12.VIII 1886

⁴ "Virulane" nr.31, 27.VII 1887

⁵ "Virulane" nr.12, 21.III 1888

Samasugune progressiivsete seisukohtade kadumine va-
litseb ka Eesti Kirjameeste Seltsi küsimuse käsitlemisel. So-
ndate aastate algul on küsimused, mida arutati Eesti Kirja-
meeste Seltsis ja ühtlasi "Virulase" veergudel väga aktuaal-
sed näiteks koolides rahva ajaloo õpetamise nõue: "...koolides
pidada ajalugu õpetatama ja seal iseäranis rahva enese ajalugu.¹

Samuti esineb Järv Eesti Kirjameeste Seltsis ateistli-
ku sõnavõtuga "Südame teadmises", mille ta ka oma ajalehes
ära trükib. Selles kõnes esitab ta tol ajal küllalt uudse mõt-
te, et "väljaspool inimest ühtegi vägevust (jumalat. E.L.)
olemas ei ole."²

Hiljem tungib "Virulase" veergudele seoses Eesti Kir-
jameeste Seltsi küsimuse arutamisega pisi-asjades nokitsemine
(Eesti Kirjameeste Seltsi maja ost jne.)³. Siiski suudab "Vi-
rulane" paiguti näidata, et Eesti Kirjameeste Seltsi tegevus
on mändunud (kontserdid, piduõhtud tühise kavaga) ja et see
muudab seltsi tegevuse ebapopulaarseks.⁴ On mainimisväärne,
et just J.Järve initsiatiivil püütakse Eesti Kirjameeste Seltsi
tegevust muuta elulähedasemaks. Nii paneb J.Järv ette asutada
"Eesti kirjanduse abiraha" algupärast juttude, laulude, näite-
mängude ja heade kooliraamatute eest.⁵

"Virulane" tundis elavat huvi ka kaubalaeva seltsi
"Linda" tegevuse vastu. Seda ärilist ettevõtet püüdis ju ko-
danlus kõigiti seostada "üldrahvalike" huvidega. Tuleb märkida,
et see taotlus oli omane ka "Virulasele". "Linda" tegevusest

¹ "Tartu Eesti Seitung" nr.2, 13.I 1882

² "Tartu Eesti Seitung" nr.10, 10.III 1882

³ "Virulane" nr.32, 5.VIII 1886

⁴ "Virulane" nr.33, 12.VIII 1886

⁵ "Virulane" nr.3, 12.I 1887

toob "Virulane" 80-ndate aastate algul väga sageli informatiivseid teadaandeid.¹ Ta avaldab ka reklaamkuulutusi "Linda" tegevusest.² Selline elav huvi ja osavõtt "Linda" tegevusest on tingitud eelkõige just sellest, et "Linda" juhtkonnal oli küllalt tihedad sidemed "Virulase" toimetusega, eeskätt J.Järvega. Teiselt poolt "Linda" juhtkonnas olid just nende ringkondade esindajad, kelle häälekandjaks kujunes "Virulane" 80-ndate aastate keskpaigaks, s.o. linna väike

Kui seltsi olukord halveneb, siis "Virulane" ei registreeri seda otsekohe, vaid püüab seda maskeerida tühjastähjaga. Eriti selgesti avaldub see tõsiolude varjamispüüdes 1884.a. sügisel, kui "Linda" juhtkonda tahetakse anda kohtu alla. Kuid päris vaikide seltsi olukorrast "Virulane" siiski ei saanud. "Linda" seltsi 4.märtsi 1885.a. peakoosoleku aruandes on "Virulane" sunnitud teatama valikkusele seltsi suurtest kahjudest, mis on tekkinud eelmise juhtkonna tegevuse tagajärjel.³

Nüüd on ka "Virulane" jõudnud arusaamisele, et "Linda" seltsiga pole kõik korras. "Parandada ega peasta ei või siin muidu kui vahest siis kui kuskilt mõni mõistlik seltskond vähemalt 50 000 rbl. sularahaga appi tuleb."⁴ "Virulane" on sunnitud oma prestiiži päästma paljastusega, et arvepidamine on "numbrite vigurdus", mille taga muud pole kui "häda, õnnetus ja ots."⁵

Aleksandri kool ja "Linda" selts on kaks põhilisemat probleemi, mida "Virulane", vastavalt oma lugejaskonna huvidele

1 v.t. "Virulane" nr.38, 28.IX 1882

2 vt. "Virulane" nr.26, 6.VII 1882

3 "Virulane" nr.11, 12.III 1885

4 "Virulane" nr.10, 2.III 1887

5 - samas -

analüüsib üsna põhjalikult.

Et "Virulane" pühendab küllalt tähelepanu ka eesti põllumeeste seltside tegevusele, mis 1880-ndatel aastatel etendasid ühiskondlikus elus küllalt suurt osa, on arusaadav. Mõistetakse on "Virulase" sümpaatia nende kodanlike, kuid tol ajal veel mõisnikevastaste organisatsioonide vastu.

Suhteliselt vähe andmeid on "Virulases" eesti väikeseltside "Võru Kandle", "Mustvee eesti-vene segaseltsi", "Narva Ilmarise" jt. kohta. Võrdlemisi segane mulje jääb ka "Vanemuise" seltsi" tegevuse käsitlemisest 1880-ndate aastate algul. Nende katkendlike andmete põhjal võib oletada, et piduõhtute kava täitsid "kentsakad laulud", ning harva esitatav C.R.Jakobsoni "Arthur ja Anna" ei suuda seda üldpilti oluliselt parandada.

80-ndate aastate teisel poolel "Vanemuise seltsi" tegevus elavneb - kuid sisuliselt domineerib siiski väikekodanlikud perekonnaõhtud.¹ Kuna "Virulane" suhtub kõigesse sellesse heakskiitvalt, siis on ta tegelikult asunud propageerima poliitilisest elust irdunud liberaalse väikekodanluse huvisid.

"Virulane" nr.32, 8.augustist 1888 toob ära teadaande politseireformi läbiviimise kohta. Selle reformi alusel kaotati haagi- ja sillakohtud. "Virulane" käsitleb seda reformi kui väga õiget ja tarka sammu (tsaristlik tsensor nõudiski just niisugust ainekäsitlust), kuid ühtlasi ajaleht viitab siiski ka sellele, kes need uued politseiametnikud on - enamuses mõisnikud. Ehkki puuduvad pikemad kommentaarid (tsensuuri tõttu!) oli "Virulane" ikkagi ka selle lühida märkusega vihjendanud seisukohta, et eesti talurahval ei ole sellest reformist loota mingisuguseid olulisi paremusi.²

¹ "Virulane" nr.2, 5.I 1887

"Virulane" nr.14, 4.IV 1888

² "Virulane" nr.31, 2.VIII 1888

Ühes oma varasemas kirjutuses¹ näitab "Virulane" väga julgelt, selgelt ja kindlalt oma seisukohta: "Meie maa mõisnikud on ka sugu ja sündimise poolest Saksad ning tuttav on, et mõnegi Saksa sugu mõisnikkude poliitilised püüded mitte vene maa poliitiliste püüetega ühised ega vene maa poliitika kohta kõige kasulikumad ei ole."²

Saksa mõisnike tegevuse ning ühtlasi saksa keele ainuvõimu vastu Baltikumis astub "Virulane" välja ka keeleküsimumuste käsitlemisel. "Virulane" teeb ära suure töö vene keele lähendamiseks rahvale (agitatsioon koolmeistrite osas, et need õppigu hästi ise valdama vene keelt, ja uute koolide asutamise eest). "Virulane" ei näe siin tsaristlike reformide tõelisi eesmärke (või peab tsensuurist tingituna nendest vaikima). Ajaleht püüab rahvale selgeks teha, et "Meie ei jõua ega või enestele ise oma jõuga...oma keelelisi...koolisid muretseda."³ Toimetus leiab olevat täiesti loomuliku, et seda asendavad vene koolid, kus õpetatakse ka v e i d i eesti keelt.⁴

Nii on "Virulane" tegelikult jõudnud ummikusse. Terves reas küsimustes (Aleksandrikooli, "Linda" seltsi jne.) kirjutab ajaleht 1880-ndate aastate teisel poolel just risti vastu toimetaja esialgsetele töekspidamistele. See on seletav sellega, et "Virulane" väikekodanliku ajalehena, püüdis säilitada oma häid suhteid tsaristlike võimudega, kelles ta algselt loots koguni leida liitlast mõisnikeklassi vastu.

¹ vt. "Virulane" nr.27, 2.VII 1885

² "Virulane" nr.27, 2.VII 1885

³ "Virulane" nr.13, 28.III 1888

⁴ vt. "Virulane" nr.16, 16.IV 1885

Tsaarivalitsuse poliitilise suuna agressiivselt šovinistlikuks muutumine 1880-ndail aastail pidi "Virulase" toimetaja kindlasti põhjustama teatava pettumuse. Kuid väliselt ta peaaegu ei lase seda paista. Tsensuurisurve ja oma ajalehe säilitamise taotlus sunnivad J.Järve tsaarivalitsuse poliitikat heaks kiitma. Pealegi koos eesti kodanluse kasvava reaktioonilisusega minetab ka J.Järve enda maanilmavaade järjest enam oma senised progressiivsed jooned.

Kui vaadelda "Virulase" ja "Uus Virulase" aastakäike 1906-1907, siis näeme, kuidas J.Järv on selleks ajaks oma ajalehe täielikult seadnud rahvalikumise vaigistamise teenistusse. Artiklis "Eesti ajakirjanduse ülesandetest" kirjutatakse, et "olgu ajalehed rohkem asjaliku seletamise kui kihutuse abinõudeks."¹ Siin J.Järv madaldab ajakirjanduse kasvatavat ja suunavat osa.

"Virulane" juhib fähelepanu eemale pakilistelt päevaküsimustelt. Nii on sageli esileheküljel juhtkirja asemel tutvusekuulutus: "Neiud, pange tähele..."² Artiklis "Meie seisukoht erakondade asjus" annab "Uus Virulane" eduerakonna kriitika küllaltki objektiivse ja õige kriitika. Niipea kui tuli aga väljendada omapoolseid ettepanekuid, piirdub ka J.Järve ajaleht vaid tühiste sõnakõlksudega nagu "õiguse ja elunõuete eest ühendatud jõul. Aga ka selles asjas ikka mõistlikult, mõeldukalt."³

Sellest näeme, et J.Järv on jäänud truuks oma vanale seisukohale - ikka seaduslikkuse piires ja ta rõhutab seda

¹ "Virulane" nr.7, 10.III 1906

² "Virulane" nr.46, 9.V 1906

³ "Uus Virulane" nr.27, 14.XII 1906

nüüd senisest veelgi enam.

Seoses II Riigiduumaga kirjutab "Uus Virulane", et "rahulikul teel peaks vasem tiib nõudma 17.oktoobri manifesti täitmist."¹ Ja samas jätkab "Virulane": "Näevõimulised võitlejad (reaktsioon ja revolutsioon - E.L.), jätke järele."²

Kui võrrelda seda seisukohta "Virulases" ja "Uus Virulases" J.Tõnissoni "rahvameelse eduerakonna" taotlustega, siis näeme vaid väga väheseid erinevusi. Mõlemad lootsid 17.oktoobri manifesti ja Riigiduuma kaudu saada suuri mõõndusi eesti kodanlusele. Vahe seisis tegelikult vaid detailides. J.Järv kajastas tööstuslikult enamarenenuma Põhja-Eesti kodanluse seisukohti.

Tehes kokkuvõtte võime öelda, et algselt "Virulane" väljendas eesti rahvusliku liikumise demokraatliku suuna seisukohti, eesti kodanluse mandumist kajastas ta aga eriti kiiresti ja selgesti.

J.V.Stalin kirjutab oma artiklis "Oktoobripööre ja rahvusküsimus", et "...rahvusküsimuse, mis on ainult osa olemasoleva korra ümberkujundamise üldküsimusest, määravad täielikult sotsiaalse olukorra tingimused, maad valitseva võimu iseloom ja üldse kogu ühiskondlik arenemiskäik."³ See kehtib täielikult ka "Virulase" suunamuutuste kohta rahvusküsimuse käsitlemisel.

"Virulane", mis oma ilmumise algaastail väljendas oma aja tingimustes küllaltki progressiivseid mõtteid, minetas aja jooksul selle oma progressiivse tähenduse. Temast sai tavaline liberaalse kodanluse häälekandja.

¹ "Uus Virulane" nr.95, 1o.V 1907

² - samas -

³ J.V.Stalin, Teosed, 4.k., lk.150

IV peatükk

"Virulase Lisa" ja Jaak Järve kirjanduslik tegevus

1880-ndatel aastatel rahvuslik liikumine elas üle terava kriisi. Kapitalistlike suhete löplik võidulepääs süvendas vastuolusid eesti kodanlikus rahvuses. Maakondalus oli saavutanud oma eesmärgi - tal oli oma ~~maa~~, tal oli võimalus põllumajanduslikuks kaubatootmiseks ja maatööraha ekspuataeerimiseks. Hirm rahvahulkade massilise liikumise, eriti aga töölisklassi võitluse ees - muudab kodanluse rahvavastaseks reaktsiooniliseks jõuks. Kodanlus püüab nüüd taotleda kokkulepet tsarismiga "oma" rahvusest töötavate ja ekspuataeeritavate masside vastu. Neid taotlusi peegeldab ka vastava ajajärgu kirjandus. J. Järve nii nagu iga teiseigi kultuuritegelase loomingu hindamisel tuleb lähtuda leninlikust õpetusest kahe kultuuri kohta igas rahvuslikus kultuuris antagonistliku klassiühiskonna ringkondades. "On kaks rahvuslikku kultuuri igas rahvuslikus kultuuris," õpetab Lenin. "On Puriškevitsite, Gutškovide ja Struvede suurvene kultuur, kuid on ka suurvene kultuur, mida iseloomustavad Tšernõševski ja Plehhanovi nimed. On s a m a s u g u s e d k a k s kultuuri ukrainluses, samuti kui Saksamaal, Prantsusmaal, Inglismaal..."¹ See on täiel määral omane ka eesti rahvuslikule kultuurile. Fr. R. Kreutzwald, C. R. Jakobson, M. Veske jt. esindasid vastandlikult J. V. Jannseni ja tema pooldajate reaktsioonilisele kultuurile, demokraatlikku rahvuslikku kultuuri. Eesti rahvusliku liikumise demokraatliku suuna esindajad oli tihedalt seotud rahvaga, uskusid rahva loovatesse jõududesse, hindasid kõrgelt

1 B. W. Semun, Sov., t. 20, стр. 16

rahvaloomingut. Nad jõudsid ka arusaamisele, et ainult eesti ja vene rahva sõprus ja koostöö tagab neile võidu manduva - balti-saksa kultuuri ning luterliku kiriku - feodalismi igandite ustava toe üle. Selle demokraatliku suunaga liitus algsest ka Jaak Järv.

Ehkki J.Järv oma ilukirjanduslikas teostes ega "Virulase Lisas" ei käsitle sellele ajajärgule omaseid põhiküsimusi (ühiskondlikku diferetseerumist, proletariaadi teket jt.) küllalt selgepiirilisel, näitab ta siiski pahesid, mis on omased kapitalistlikule ühiskonnale. "Virulane" käsitleb neid pahesid talurahva, hiljem ka linna väikekodanlase huvide seisukohast lähtudes.

"Virulase" Lisa" sisaldab populaarteaduslikku teatmeid põllumehele ja kerge ajaviidet linlasele. "Virulase Lisa" alustas ilmumist 1884.aastal üks kord kuus. Siin ilmusid eesti põllumeeste seltsides peetud kõned,¹ juhtnöörid põllumehele² jne. Ilukirjandusliku proosa osas figureerib E.Vilde nimi kas autorina või jälle tõlkijana. Kahtlemata väärrib E.Vilde tegevus "Virulases" kaastöölisena lähemat uurimist, kuna ajalehes avaldatud E.Vilde artiklid näitavad, et kirjanik oli asunud revolutsioonilise demokraatismi pinnale.³

Tundub, et mõnes mõttes "Virulase Lisa" kopeerib "Olevikku". Nii seab ta sisse "Oleviku" "Magusa Päevajutu" eeskujul oma "Jutu toa", kus kerge satiiriga valgustatakse päevasündmusi.

1884.a. teeb "Virulane" ka esimese katse ilmuvate eestikeelsete teoste propageerimisel. Kahjuks puudub "Virulasel" endal aga kindel eesmärk, mida taotleda. Raamatute po-

1 "Virulane Lisa" nr.46, 23.IX 1884

2 "Virulane Lisa" nr.49, 4.XII 1884

3 vt. J. Naanu, *Ühiskondlikku ja põllumehe mõtte ajaloost*, Eesti Kirjandusliku Seltsi toimetised, 1951, lk.38

pulariseerimise hea üritus sisuliselt nurjub, sest "Virulane" propageerib raamatuid, mille ühiskondlik ja kunstiline väär- tus on enam kui küsitav, näiteks "Armastuskirjad ja nende vas- tused mitmesuguste elu tingimuste juures"¹ ja teisi.

1885.a. ilmub "Virulase" lisana "Seinakalender 1885. aasta kohta". Seal on ära toodud tähtsamate möötühikute suhted, laatade päevad ja muud majalikud teated põllumehele.²

Joonealusena ilmub jutustus "Elu laened", mis vastab väikekodanlikule maitsele. "Virulane" ise kommenteerib, et teist nii head juttu meie kirjanduses³ üldse ei leiduvat.

E.Vilde esineb iseseisvate juttudega - peamiselt naljajuttudega ("Ärapöletatud peigmehed", "Poissmehe jõulu- öö" jne.)⁴. Need jutud leidsid ilmselt tee rahva hulka, sest "Virulane" lubab oma "Lisas" edaspidi järjekindlalt anda ju- tustusi rahva elust.⁵

Sisukamate jutustuste hulka kuulub J.Järve jutustus "Kadunud lootused". Siin paljastab J.Järv ilukirjanduslikus vormis ülekohut ja õiglusetust, mis saab osaks vaesematele.

"Oh sa vana täitmata - ehesel mitu suurt maja ja mitu suurt poodi kaupa täis ja nüid veel väikese lapse käest riisuma."⁶ Samuti peegeldab J.Järve jutt "Valla sant" küla- kodanluse hoolimatust kehvikute vastu.⁷

¹ "Virulane" nr.14, 3.IV 1884

² "Virulane nr.1 Lisa", 2.I 1885

³ "Virulane nr.1 Lisa", 2.I 1885

⁴ "Virulane nr.43 Lisa", 2.X 1885
"Virulane" nr.52 Jõulu-Lisa, 24.XII 1885

⁵ "Virulane" nr.52 Jõulu-Lisa, 24.XII 1885

⁶ "Virulane Lisa" nr.38, 17.IX 1885

⁷ "Virulane Lisa" nr.1, 30.XII 1886

Talurahva olukorda tõetruult kirjeldavad suunda jätkab 1886.a.¹ "Virulase Lisa". Kuid juba 1887.a. esimesed numbrid näitavad, et "Virulase Lisa" on lahkunud rahvuslikult teelt. Siin domineerivad "maailmavalu" peegeldavad luuletused²; jutustuste pealkirjad "Eeva - armastaja õnnetused", "Rahu otsijad", "Kiitus ja palve kõige kaunimale"², räägivad juba ise enda eest. Ka 1888.a. "Virulase Lisa" kubiseb tühistest, elust irdunud jutustustest ja luuletustest.³ "Virulase Lisa" tähtsus rahvamasside kasvataja osas väheneb 1887-1888. aastatel nullini.

Samal ajal aga hädaläheb "Virulane", et "...meil ei ole oma kirjanduse ega rahva asjadega midagi head loota, kui kõik töövõimelised mehed leplikus vennalikus vaimus ja ühises tahtmises räägitavas rahva asjas tööle ei asu."⁴ Mida aga teeb tegelikult "Virulane" selle olukorra kaotamiseks? Ta avaldab läägeid tõlkejutte! Samal ajal on aga küllalt probleeme, mis vajaksid kohest kirjanduslikku viisitlemist. Paljudest sotsiaalsetest vastuoludest oligi võimalik tsensuurita kästuste tõttu kõnelda ainult ilukirjanduslikus vormis.

Seoses "Virulase" suuna muutusega on "Virulase Lisast" kadunud ka Eduard Vilde humoristlikud jutustused. Uus suund oli Vildele muidugi täielikult vastuvõetamatu.

Üldiselt peab mainima, et "Virulase Lisa" on koostatud väga plaanipäratult. Näib, et J.Järvel puudus "Virulase" lisalehe toimetamisel kindel eesmärk. Mitte ainult, et sel väljaandel puudus püsiv kirjanduslik suund, ka ilukirjandus-

¹ vt. "Virulane Lisa" nr.8, 17.II 1886 "Mari Linnik"
"Virulane nr.14 Lisa", 7.IV 1886 "Lutu Mihkli kosjaskäik"jt.

² "Virulane nr.5 Lisa", .. 20. I ... 1887

vt. "Virulane" nr.2 Lisa", .. 5. II ... 1887

"Virulane nr.27 Lisa", .. 27. VI ... 1887

³ vt. "Virulane nr.20 Lisa", .. 16. 30. VII ... 1888

"Virulane nr.18 Lisa", .. 30. IV ... 1888

⁴ "Virulane" nr.39, 21.IX 1887

liku ja populaarteadusliku osa vahekord on väga muutuv. Rubriigid "Põllutöö ja majapidamine", "Teadus ja kunst" ja teised esinevad "Virulase Lisas" äärmiselt süsteemilt.

Võib öelda, et "Virulase Lisa" terviklikult ei täitnud neid ülesandeid, mida oleks pidanud täitma sellise küllaltki populaarse ajalehe lisa. Kui "Virulane", niivõrd kui seda võimaldas tsensor oma sõnumites linnast ja maalt tõi esile oma ajastu pahesid, siis "Virulase Lisa" piirdus nõuannetega agrotehniliste uuenduste suurpõllumehele (kehvikul puudus võimalus nende kasutamiseks). Ühiskondlikke vastuolusid näitas aga "Virulase Lisa" vaid välismaise materjali alusel (välja arvatud mõned erandlikud jutustused, nagu J. Järve "Valla sant" jt.). Hiljem asenduvad needki üksikud paljastavad palad klassivastuolusid kinnimätsivate jutustustega.

J. Järve enda ilukirjanduslik looming leidis avaldamist mitte ainult "Virulase Lisa" veergudel, vaid ka iseseisvate teostena.

Järgides ajalooliste jutustuste kirjutamise traditsiooni¹, asus ka J. Järv kirjutama ajaloolist romaani eesti rahva minevikust. Nii ilmuski temalt 1885. a. "Vallimäe Neitsi"². Tegevus hargneb Tallinnas Põhjasõja aastail. J. Järv ei too selles jutustuses välja oma seisukohta ega anna ka hinnangut sellisele poliitiliselt nii tähtsale sündmusele, kui seda oli Eesti ala liitmine Venemaaga. Autor asetab pearõhu katoliku kiriku variserliku palge paljastamisel. See õnnestub tal üpris hästi. Teiselt poolt aga tuleb märkida, et katoliku kiriku tegevuse paljastamine, oli J. Järvele sageli vaid kunstliku põnevuse tekitamise vahendiks.

¹ Ed. Bornhöhe "Tasuja" ilmus 1880. aastal

² J. Järv, Vallimäe neitsi, Tallinn, 1885

Tema teine ajalooline jutustus "Ristitütar"¹ käsitleb eesti talupoegade suhtumist ristiusku. Siin oleks J. Järvel olnud palju võimalusi ristiusu olemuse selgitamiseks. Kuid ta ei paljasta siin ristiusu klassiolemust. J. Järv püüab seevastu kogu ni näidata, nagu oleks olnud reformeeritud õpetuse levikuks eesti talupoegade hulgas enam eeldusi. See vastas täielikult eesti kodanluse klassipositsioonile XIX sajandi lõpul, mis püüdis luterlikku kirikut kasutada rahvamasside uimastamiseks.

J. Järve kolmas ajalooline jutustus "Karolus"² käsitleb jüriöö sündmustele eelnevat ajajärku ja ülestõusu ennast. Kesksiks kujuks on mõisnikega kokkuleppele kalduv - Karolus (Kahro). Juba tema noorpõlv ja meheiga on tihedalt läbi põimitud niidikestega, mis seovad teda nii orjastatud eesti talurahva kui ka saksa feodaalidega. Sureski ei suuda Karolus neid sidemeid käristada. Sellise lõhestatud maailmavaatega inimese kuju valimine jutustuse positiivseks kangelaseks, kõneleb eesti kodanlusele ja ühtlasi ka jutustuse autorile 1890-ndail aastail täiesti omasest kokkuleplustaotlusest balti parunitega. Eriti tervalt avaldub see joon J. Järve hilisemates publitsistlikes artiklites "Oleviku" ja "Postimehe"³ veergudel.

Romantiliste ajalooliste jutustuste funktsioone on seni suurel määral kirjandusloolaste poolt valesti käsitletud.⁴ On püütud näidata, et ajaloolised jutustused on suunatud venestamispoliitika vastu. See väide on ajalooliste jutustuste tõelise sisuga aboslutses vastuolus. Sellega püüti näidata, nagu oleks eesti kodanlus tõeliselt võidelnud rahvusliku rõhumise vastu. Ajaloolistes jutustustes on nii progressiivseid

¹ vt. J. Järv, Ristitütar, Tallinn, 1891

² vt. J. Järv Karolus, Tallinn, 1892

³ vt. "Postimees" nr. 215, 1892

⁴ vt. "Olevik" nr. 15, 1890

⁴ vt. K. Laigna, Eesti ajaloolise mõtte areng kuni a. 1917.

kui ka negatiivseid jooni ning väär oleks näha nendest ainult ühte või teist joont.¹ Mõned osad J.Järve ajaloolistest jutustustest (feodaalide ja preestrite alatu käitumise paljastamine), teenisid loomulikult progressiivseid eesmärke, teiselt poolt aga "õige" ristiusu propaganda ("Ristitütär") ja kokkuleplus valitseva klassiga ("Karolus"), kajastas juba autori, samuti eesti kodanluse kujunemist reaktsiooniliseks jõuks, kes taotles kokkulepet balti-saksa feodaalidega.

Ona pagendusaastatel² tegeles J.Järv küllaltki intensiivselt kirjandusega. Tema peatähelepanu pöördus karskusküsimustele. Esimesed tema sulest ilmunud artiklid ajakirjanduses olid vägaastavad ja paljastavad joogikohtade (baaride) ning kõrtside tegevuse kohta. Kuid ka siin ilmneb J.Järve kirjutustele tüüpiline joon - ta tõstab küll teravalt üles küsimuse. Vastuse aga jätab andmata. Nii ei näita J.Järv ka siin alkoholismi sotsiaalseid põhjusi.

Eriraamatutena ilmunud samade küsimuste käsitlemine jääb väga kahvatuks. Siin ilmneb J.Järve lähenemine kirikule - seekord luteriusu kirikule. Tema raamatuga "Sõnumed hukatuse ja õnnistuse teelt"³, püütakse näidata, kuidas joodik muutus karskuse apostliks. Siin propageerib J.Järv Sveitsi usuorganisatsiooni "Sinise Risti" ideid. Selle raamatu ilmumine on järjekordseks tõendiks J.Järve irdumisest rahvast ja tema poliitilise suuna muutumisest. Karskusliikumine 90-ndatel aastatel teenis reaktsioonilist eesmärki: uinutas töötava rahva teadlikkust, püüdis proletariaati revolutsiooni teelt eemale kiskuda. Seega oli J.Järve kirjanduslik tegevus 90-nda-

¹ vt. E.Nirk, Eesti XIX sajandi ajalooliste jutustuste ühiskondlik funktsioon, "Looming" nr.8, 1948, lk.98o

² "Sakala" nr. 46, 19. XI 1888

³ vt. J.Järv Sõnumed hukatuse ja õnnistuse teelt, Tallinn 1891

tel aastatel vaenulik eesti töölisliikumisele. See tähistas J. Järve liitumist liberaalse kodanlusega, mis Järve tegevuses 1905-1907. aasta revolutsiooni päevil kajastub veelgi suurema selgusega. [Käsikirjalistest materjalidest on J. Järvelt säilinud näidend "Aadam Luik"¹, "Nödrameelne"² ja mõned vähemad palad. Neist väärrib enam tähelepanu "Aadam Luik". Romantlik draama neljas vaatuses. " Nimetatud näidendil on veel teine ala-pealkiri "Valguse võit".

Selle näidendiga tahab J. Järv esile tuua inimhinge kannatusi ja võitlust parema tuleviku eest.³ Tema näidendi kangelaseks on kodanlik intelligent - Aadam Luik. Näidendis on liigselt tegelasi - võitluse, valguse s.o. õnne eest, lahendab iga üks erinevalt, ning lõpplahendus jääb puudulikuks. Süüdi on selles autor, kes püüab ühe näidendi piires lahendada väga mitut komplikseeritud teemat - lõppkokkuvõtte on, et ükski neist ei leia õiget lahendust.

Käsikirjalises materjalis "Nödrameelne" esineb J. Järv kodanliku patsifistina.

Tema populaarteaduslikes raamatutes nagu "Ilm ja elu"⁴ jt. tuleb esile mõte, et "Jumala kaubakambris on kõik asjad odavad töö eest." See on teiste sõnadega: hoolsa töö eest ei keela jumal midagi. Esimese Maailmasõja ja Kodusõja aastail langeb Jaak Järv koguni müstitsismi. Tema ilukirjanduslik looming katkeb.

Mainida tuleb, et J. Järv tegeles ka luuletamisega. Nii ilmus temalt luuletusi "Sakalas"⁵, eri raamatuna luuletus-

¹ vt. EKS Järv 3:1

² vt. EKS Järv 3:5

³ Näidendile eelnev lühikene eessõna ei anna lähemat seletust tegevusaja kohta. Tegevusaeg on oletuslikult enne I Maailmasõja algust - aastail 1912-1914.

⁴ vt. J. Järv Ilm ja elu, Tallinn, 1890

⁵ vt. Sakalas, Sakalas # 10, 1879

kogu "Lillekimbukene"¹ ning vähesel määral ka luuletusi "Virulases". Oma poliitiliselt löögijõult ning kunstiväärtuselt on nad nõrgemad J.Järve proosaloomingust.

Üldiselt tuleb mainida, et J.Järve kirjanduslik loominguks on progressiivne osa tunduvalt väiksem ja vastavalt reaktsiooniline osa suurem kui tema ajakirjanduslikus tegevuses. See on seletatav asjaoluga, et tema ilukirjanduslik tegevus langes valdavas osas juba perioodi, millal J.Järv oli liitudes liberaalse kodanlusega asunud rahvavaenulikele positsioonidele.

Tuleb ära tähendada, et J.Järv püüdis Eesti Kirjameeste Seltsi raames paralleelselt ajalehe toimetamisega tegeleda ka keeleuuendusega. Nii võttis ta väga aktiivselt osa vaidlustest keeleküsimumustes, mis toimusid Eesti Kirjameeste Seltsis 3.jaanuaril 1884.a.²

Teiskordselt tegeleb J.Järv keeleuuendusega 1887.aastal. Siin astub ta koos Mihkel Weskega välja astmevahelduse tunnistamise eest ja selle fikseerimise eest kirjapildis. Ta soovib kirjutada: konks - kongsu - konksu jne.³ Täie põhjendatusega kaitseb J.Järv kirjutusviisi "naine" (mitte "nae-ne"), "laine" (mitte "laene") jne.

¹ vt. J.Järv Lillekimbukene, Tallinn 1874

² vt. "Virulane" nr.3, 17.I 1884

³ vt. "Virulane" nr.3, 12.I 1887

Lõppsõna

Eelpool käsitletust selgub, et ajaleht "Virulane" oli 80-aastatel eesti väikekodanluse hääle kandjaks. Ajaleht püüab eesti kodanlusele kätte võidelda poliitilist võrdõiguslikkust balti parunite ja saksa kodanluse kõrval. Selles võitluses toetus "Virulane" 80-ndatel aastatel rahvuslikule liikumisele. Ajaleht valgustas talurahva olukorra küsimusi üsna üksikasjalikult. See on kõigiti arusaadav, sest "...talurahvas moodustab rahvusliku liikumise peamise armee, ...ilma talurahva armeeta ei ole ega saa olla võimast rahvuslikku liikumist."¹

"Virulane" käsitleb ka töölisküsimust, muidugi mitte marksistlikult, kuid ka mitte töölisklassile vaenulikult. Sel puhul tuleb arvestada, et eesti kodanlus 80-ndatel aastatel veel peaaegu ei esinenud tööstusettevõtete omanikuna, igatahes mitte suuremate tööstusettevõtete omanikuna. Järve "Virulane" esindas demokraatlikku väikekodanlust. Ajalehe pooldajakonnal polnud otseseid konflikte töölisklassiga. Seetõttu "Virulase" artiklid kajastavad tööliste olukorda küllaltki objektiivselt. Nii leidis ajaleht tunnustuse ka lugejate - tööliste hulgas. "Virulane" esimese ajalehena Eestis käsitleb tööliikumise teoreetilisi probleeme (abistamiskassade organiseerimine jne.). See on ühelt poolt väga vajalik, kuid teiselt poolt võimaldas see ajalehel mürgitada tööliste teadvust sõnumitega tööandjate-kapitalistide ühishuvidest töölistega. "...Demokraat, esindades väikekodanlust, s.o. v a h e k l a s s i, milles kahe klassi huvid vastastikku nürinevad, kujutleb seepärast, et ta seisab üldse klassiantagonismist kõrgemal."²

¹ J.V.Stalin. Teosed, 7.k., lk.68

² К. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения - Ленин в борьбе с буржуазными социальными учениями, т. I, стр. 241

Nii propageerib "Virulane" proletariaadi ja kodanluse ühist kultuuri. J.V.Stalin oma teoses "Marksism ja rahvusküsimus" ütleb: "Kapitalismi esimestes staadiumides võib veel kõnelda proletariaadi ja kodanluse "ühisest kultuurist". Kuid suurtööstuse arenemise ja klassivõitluse teravnemisega hakkab "ühisus" kahanema."¹ Seega "Virulase" need artiklid, mis käsitlevad küsimusi proletariaadi ja kodanluse leeride ühtsuse seisukohast, on oma olemuselt 80-ndate aastate lõpul proletariaadi teadvust nüristavad. "Virulane" püüdis suunata tööliikumist legaalsele teele. Eriti selgesti avaldub see tendents 1906.a. "Virulases" ja "Uues Virulases".

"Virulase" artiklid 1880-ndatel aastatel käsitlevad majandusliku olukorra küsimusi, mis töötute armee paisumist elutingimusi halvenemist. Ajaleht ei mõista tekkinud olukorra algpõhjust - majanduskriisi. Tööliste püüetesse oma olukorra parandamiseks, suhtub ta aga kaasatundvalt.

J.Järve "Virulane" suurelt osalt jätkas C.R.Jakobsoni "Sakala" poliitilisi tendentse. Temagi tegi aga eksliku arvestuse, lootes tsarismilt toetust parunite vastu. Tegelikult oli rahvusliku liikumise demokraatlik suund, mida 1880-ndate aastate algul esindas ka J.Järv tsarismi poliitikast kaugelt lahkuminev. Seoses kuberner Šahhovskoi tegevusega Eestis, kes taotles venestuspoliitika läbiviimist analoogiliselt teiste vene ääremaadega, muutub "Virulase" ilmumine tsaarivalitsusele vastu võtmatuks. Ajaleht, mis toetus eesti rahvuslikule liikumisele, suleti. Sulgemist ei suutnud ära hoida ka see asjaolu, et 1880-ndate aastate teisel poolel J.Järve "Virulane" suurel määral juba taandus oma demokraatlikust programmist, loobus

¹ J.V.Stalin. Marksism ja rahvusküsimus. Teosed II k. lk.321

demokraatlikest nõudlustest.

Sedamööda, kuidas J.Järv ise tihedamalt seostub äri-
meeste ringkondadega, eriti 1906-1907.aastaks, on aga J.Järve
ajalehe pale sootuks muutunud. Töölisküsimusi ja maakehvistu
elu-olu käsitlevad artiklid on vähenenud miinimumini. Nende
asemele on tulnud teised, mis väljendavad otseselt kodanluse
huvisid: kärpida tsaari õigusi ainult pisut ja sedagi tingimu-
sel, et tsarismilt võetud õigused läheksid kodanlusele. Seega
oli 1906.a. "Virulasele" ja "Uuele Virulasele" rahvarevolut-
sioon täiesti vastu võtmatu. Seepärast ajaleht räägibki nii
palju Venemaa (selle all ta mõtleb ka Eesti- ja Liivimaad)
"rahustamisest".

Võrreldes 1882-1888.aastate "Virulast" 1906-1907.a.
"Virulase" ja "Uus Virulasega" näeme tohutut vahet.

1882-88.a. poliitilisi päevasündmusi ning töölisklas-
si elu-olu puudutavaid küsimusi käsitletakse küllaltki objek-
tiivselt. See on muidugi eelkõige tingitud tolleaegse eesti
rahvusliku kodanluse klassipositsioonist, mis ei nõudnud tege-
liku olukorra varjamist. Vastupidi - tegeliku olukorra välja-
toomine võimaldas tal leida poolehoidu väga laiäldastes rahva-
massides. "Virulase" ilmumise selle perioodi kohta on rakenda-
tavad J.V.Stalini sõnad, et "varem lubas kodanlus endale libe-
raalitseda ja lõi sellega endale populaarsust rahva hulgas."¹

1906-1907.aastate "Virulane" aga otsib endale liit-
last töölise ja talupoegade vastu, kes "...valavad verd, et
kukutada reaktsioon."² Selb liitlase arvab "Virulane" ja "Uus
Virulane" leidvat Riigiduumas. Seega ajalehed on asunud reakt-

¹ J.V.Stalin, Partei XIX kongressil peetud kõne, lk.10

² J.V.Stalin, Teosed II k., lk.24

siooni leeri. Tsaarivalitsuse kiilvees jätkavad nad liikumist
üheme laialdastest rahvamassidest - tööliklassist ja
talupoegkonnast.

1. E. Kops - Tsaarivalitsuse kiilvees jätkavad nad liikumist
üheme laialdastest rahvamassidest - tööliklassist ja
talupoegkonnast. Tallinn, 1907.
lk. 1-100.

2. V. Kops - Tsaarivalitsuse kiilvees jätkavad nad liikumist
üheme laialdastest rahvamassidest - tööliklassist ja
talupoegkonnast. Tallinn, 1907.
lk. 1-100.

3. V. Kops - Tsaarivalitsuse kiilvees jätkavad nad liikumist
üheme laialdastest rahvamassidest - tööliklassist ja
talupoegkonnast. Tallinn, 1907.
lk. 1-100.

4. V. Kops - Tsaarivalitsuse kiilvees jätkavad nad liikumist
üheme laialdastest rahvamassidest - tööliklassist ja
talupoegkonnast. Tallinn, 1907.
lk. 1-100.

5. E. Kops - Tsaarivalitsuse kiilvees jätkavad nad liikumist
üheme laialdastest rahvamassidest - tööliklassist ja
talupoegkonnast. Tallinn, 1907.
lk. 1-100.

6. V. Kops - Tsaarivalitsuse kiilvees jätkavad nad liikumist
üheme laialdastest rahvamassidest - tööliklassist ja
talupoegkonnast. Tallinn, 1907.
lk. 1-100.

7. V. Kops - Tsaarivalitsuse kiilvees jätkavad nad liikumist
üheme laialdastest rahvamassidest - tööliklassist ja
talupoegkonnast. Tallinn, 1907.
lk. 1-100.

KASUTATUD KIRJANDUS.

I Marxismi-leninismi klassikud

1. *К. Маркс и Ф. Энгельс - Избранные произведения
в двух томах.
Том II, Ленинград, 1947
стр. 241-243*
2. V.I.Lenin - Kaks utoopiat.
Valitud Teosed, I köide.
Tallinn, 1945,
lk. 544-547.
3. V.I.Lenin - Kapitalismi arenemine Venemaal.
Teosed, III köide.
Tallinn, 1950.
4. V.I.Lenin - Kapitalism põllumajanduses.
Teosed, IV köide.
Tallinn, 1950,
lk. 83-132.
5. *В. И. Ленин - Критические заметки по
экономическому вопросу.
Сочинения, том 20.
Москва, 1948
стр. 3-34.*
6. V.I.Lenin - Millisest pärandist me loobume?
Teosed, II köide.
Tallinn, 1950,
lk. 439-480.
7. V.I.Lenin - Niinimetatud turgude küsimuse kohta.
Teosed, I köide.
Tallinn, 1948,
lk. 59-105.

8. В. И. Ленин - Тринадцать лет на земле революции.
Учреждение, том 17
Ленинград, 1947
стр. 164-167
9. V.I.Lenin - Rahvaste enesemääramise õigusest.
Valitud Teosed, I köide.
Tallinn, 1945,
lk. 551-589.
10. V.I.Lenin - Seletus töölistelt vabrikutes ja tehastes võetavate trahvide seaduse kohta.
Teosed, II köide.
Tallinn, 1950,
lk. 15-55.
11. J.V.Stalin - Agraarküsimus.
Teosed, I köide.
Tallinn, 1947,
lk. 207-221.
12. J.V.Stalin - Kodanlus seab lõksu.
Teosed, I köide,
Tallinn, 1947,
lk. 172-177.
13. J.V.Stalin - Marksism ja rahvusküsimus.
Teosed, II köide.
Tallinn, 1947,
lk. 285-358.
14. J.V.Stalin - Meie Kaukaasia klaunid.
Teosed, II köide.
Tallinn, 1947,
lk. 37-39.

15. J.V.Stalin - Partei XIX kongressil peetud kõne.

Tallinn, 1952.

16. J.V.Stalin - Proletariaat võitleb, kodanlus sõlmib

liidu kadettidega.

Teosed, II köide.

Tallinn, 1947,

lk. 21-25.

II Allikad

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Kirjandusmuuseumi fondidest.

a) käsikirjalised

1. E K S	Järv	3 : 1
2. E K S	Järv	3 : 5
3. E K S	Järv	1 : 6

b) ajalehed

1. "Eesti Postimees"	1882-1884
2. "Olevik"	1882-1890
3. "Postimees"	1888-1892
4. "Saarlane"	1907
5. "Sakala"	1882-1883
6. "Säde"	1906
7. "Tartu Eesti Seitung"	1881-1882
8. "Valgus"	1884-1888
9. "Virulane"	1882-1888

c) J.Järve teosed

1. J.Järv Ilm ja elu. Jutud, õpetlikud ja teaduslikud kirjutused ja laulud.
Tallinn, 1890.
2. J.Järv - Joomise - katk ja võitlemine tema vastu
Tallinn, 1890.
3. J.Järv - Karolus. Ajalooline jutustus Eesti minevikust.
Tallinn, 1892.
4. J.Järv - Lillekimbukene
Tartu, 1893
5. J.Järv - Mehised mehed. Õpetuse ja äratuse sõnad mehise oleku kasvatamiseks.
Tallinn, 1889.

6. J.Järv - Ristitütar. Ajalooline jutustus Eestimaa katoliku usu ajast.

Tallinn, 1891.

7. J.Järv - Sõnumed hukatuse ja õnnistuse teelt.

Tallinn, 1891

8. J.Järv - Vallimäe neitsi. Algupärane romaan Eesti minevikust.

Tallinn, 1895.

III Käsitlused

1. Eesti NSV ajalugu.

Tallinn, 1952.

2. *История литературы СССР.
Том II, часть.
Пуля, 1953*

3. K.Laigna - Eesti ajaloolise mõtte areng kuni a.1917

Dissertatsioon, 1952

4. *И. М. Мельник - История народного хозяйства СССР. Том II
Ленинград, 1952, стр. 494-496.*

5. G.Naan - Eesrindliku ühiskondliku ja filosoofilise mõtte ajaloost Eestis.

"Eesti Bolševik" nr.18, lk.28

6. E.Nirk - Eesti XIX sajandi ajalooliste jutustuste ühiskondlik funktsioon.

"Looming", nr.8, 1948, lk.978-

993.

7. H. Palamets - Rahvuslik liikumine Eestis aastail 1882-1885 Lenini ja Stalini rahvusõpetuse valgusel.

Diplomitöö, 1951.

8. K.Siilivask - Ajaleht "Virulane" tööliste olukorrast
Eestis aastail 1882-1888.

Kursusetöö, 1950.

9. E.Vilde - Mis emand Weinerlichile juhtus, kui ta klassi-
vahesid käis kinni kliisterdamas.

Jutustused II köide.

Tallinn, 1952,

lk. 457-464.

10. E.Vilde - Paberised hääled.

"Uus Virulane". Jutustused II köide.

Tallinn, 1952

lk. 467-468.

11. E.Vilde - "Uuele Virulasele", ärilise uduerakonna hääle-
kandjale. Jutustused II köide.

Tallinn, 1952,

lk. 465-466.

S i s u k o r d

Eessõna	lk. 1
Sissejuhatus	lk. 5
Agraarsuhete käsitletus "Virulases"	lk. 15
Proletariaadi olukorra kajastumine "Virulases"	lk. 31
"Virulane" rahvusliku liikumise demokraatliku suuna poliitiliste taotluste väljen- dajana	lk. 46
"Virulase Lisa" ja Jaak Järve kirjanduslik tegevus	lk. 60
Lõppsõna	lk. 69
Kasutatud kirjandus	lk.
Sisukord	lk.